

Analiza diskursa "post-istine"

Cvrtila, Leon

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:329168>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-13**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Leon Cvrtila

Analiza diskursa “post-istine”

Diplomski rad

Zagreb, 2019

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Leon Cvrtila

Analiza diskursa “post-istine”

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Krešimir Petković

Student: Leon Cvrtila

Zagreb,

Veljača 2019

Izjava o autorstvu rada i poštivanju etičkih pravila u akademskom radu:

Izjavljujem da sam diplomski rad „Analiza diskursa 'post-istine'” koji sam predao na ocjenu mentoru izv. prof. dr. sc. Krešimiru Petkoviću, napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao ECTS bodove. Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao/la etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

SADRŽAJ

Popis ilustracija	III
1. Uvod	1
2. Teorijski i metodološki okvir istraživanja	4
2.1 – Kritička analiza diskursa.....	4
2.2 – Metodologija i prikupljanje podataka.....	8
3. Prikaz diskursa „post-istine“	11
3.1 – Strukturna svojstva diskurzivnog korpusa.....	11
3.2 – Dijakronijski prikaz i uvod u tematiku.....	16
3.3 – Tematski prikaz.....	21
3.4 – Kontradiskurs.....	38
4. Analiza i interpretacija diskursa „post-istine“	41
4.1 Uvodne napomene.....	41
4.2 Liberalizam i istina.....	42
4.3 Liberalizam i politika.....	45
4.4 Politizacija i depolitizacija istine.....	47
4.5 Društveni ulog.....	51
5. Zaključak	54
Popis literature	57
Sažetak i ključne riječi	62

POPIS ILUSTRACIJA:

Tablice:

Tablica 1 – Faze i tok istraživanja.....	3
Tablica 2 – Broj objava po web-stranicama.....	14
Tablica 3 – Međuodnos prikazanih tema u diskursu.....	38

Grafovi:

Graf 1 – Broj izdanih članaka kroz mjesece zahvaćenog razdoblja.....	12
Graf 2 – Udio web-stranica po objavama u ukupnom zbroju.....	13

1. UVOD

Negdje tijekom 2016. godine se u javnom prostoru pojavio jedan neobičan pojam – „post-istina“ (eng. *post-truth*). Dolazeći u sintagmi „era nakon istine“ (eng. *post-truth era*), taj pojam proglašava da se radi o novom razdoblju gdje istina nestaje. Što se dogodilo s istinom?

„Post-istina“ je doživjela eksploziju upotrebe posljednjih par godina. Oxford Dictionaries krajem 2016. objavljuje da je ona porasla za čak 2000% (Oxford Dictionaries, 2016). Od svojih anglofonih izvora, pojam se prevodi i razmatra u ostalim svjetskim lokalitetima – čak u Hrvatskoj „post-istina“ ponegdje postaje tema. I doista, ta je ideja nekako pogodila u živac suvremeni svijet. Čini se da uspijeva izraziti neki neodređen, nejasan ali ipak prisutan sentiment u kontekstu suvremenih političkih i društvenih događanja. Rašireno nepovjerenje u političke elite i institucije, pojava i napredak populističkih pokreta, rekonfiguracija geopolitičkog poretka, ubrzano napredovanje i sveprisutnost informacijskih tehnologija koje se zavlače u sve pore svakodnevnog života. Pritom se čini da sudionici sve više govore neistinu, ne bi li si osigurali „komad kolača“ u novim uvjetima. Svijet se mijenja, čak raspada, neki bi rekli. Raspada li se i istina, barem kakvu smo je do sad poznavali?

Zadatak društvenih znanstvenika je da prate i objasne relevantne društvene promjene. Tako i pojam „post-istina“ mora ući u obzor promatranja. Ipak nije poanta da se samo prate materijalne promjene društvene i političke strukture, već i prateći jezik kojim se njima nastoji dati značenje. Ako „post-istinu“ shvatimo ozbiljno, pitamo se prvo što se nalazi u toj ideji. Koje su njene pretpostavke, objekti i implikacije? Zatim možemo sastaviti okvir za empirijsko istraživanje – promotriti predmete na koje ona ukazuje, opisati njihove odnose, ili jednostavno postaviti pitanje o osnovnoj premisi pojma – postoji li doista ono što postulira? Ako da, kako to funkcionira?

Jedan od načina da se krene u istraživanje „post-istine“ je da se ona za početak istraži kao diskurs, u smislu zahvaćanja pojavnog jezičnog događaja. Prije nego pojam shvatimo ozbiljno, moramo razmotriti što on želi reći, tko nam to govori i s kojim motivima. Krićka analiza diskursa kao pristup nam nudi smjernice i alate da provedemo taj poduhvat. Time možemo obuhvatiti polje jezičnog događanja, analizirati što se na njemu piše i govori, s kojih pozicija dolazi i u kojem kontekstu on operira te u kakvom je odnosu sa drugim objašnjenjima i predstavljajima svijeta?

Akademski interes za „post-istinu“ već postoji. Ispočetka sporo, pa tijekom 2018. uzima ozbiljnog maha, s objavljenih pedesetak radova te jednim zbornikom¹. Unatoč broju radova, istraživanje „post-istine“ je zasad u povojima, u fazi naprezanja oko osnovnih konceptualizacija i gradnje okvira. U ovoj fazi istraživanja često nekritički koriste politizacije iz polemičke sfere medija². Ovaj rad nastoji pridonijeti istraživačkom poduhvatu razumijevanja „post-istine“ pomoću analize diskursa. Time nastojim sustavno zahvatiti diskurzivno polje fenomena i putem stečenih uvida ocrtati nekoliko daljnjih smjerova istraživanja kako bi se mogao ostvariti napredak prema uvjerljivoj, obuhvatnoj i sistematiziranoj konceptualizaciji „post-istine“.

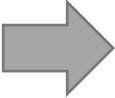
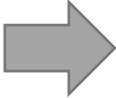
Postupak u ovom istraživanju će biti sljedeći. U sljedećoj, drugoj sekciji ću objasniti postupak, pretpostavke i ključne pojmove kritičke analize diskursa te za rad relevantne aspekte društvene teorije Pierrea Bourdieua. Time dobivamo teorijski okvir putem kojeg možemo zahvatiti diskurs „post-istine“ te ga povezati sa društvenim kontekstom. Na temelju toga, u istoj sekciji gradim metodološki pristup za prikupljanje i analizu podataka. Treću sekciju započinjem primarnom analizom podataka na razini diskurzivnog korpusa, nakon čega slijedi detaljan tematski prikaz diskursa post-istine uz dijakronijski uvod. To služi ne samo predstavljanju podataka koji će biti podređeni analizi već i predstavljanju samog diskursa kroz njegove mnogobrojne točke pojave. Četvrta sekcija mobilizira političku teoriju Johna Graya i Chantal Mouffe usmjerenu na komentar i kritiku liberalne tradicije, pošto se i sam diskurs post-istine na svoj način identificira s liberalizmom, ili točnije političkim poretkom liberalne demokracije. Uz pomoć tih teorija se vrši interpretacija i kritika tvrdnji sadržanih u diskursu, prije nego se vratimo na jezik kritičke analize diskursa i dodatno razmotrimo dimenziju društvenog predstavljanja i strukturiranja kroz diskurs „post-istine“. Na kraju, zaključak ponovno razmatra uvide stečene u analizi te nudi dodatne smjernice za istraživanje diskursa i navodnog fenomena na koji on upućuje.

Tablica 1 ukratko prikazuje 3 glavne faze i tok istraživanja.

¹ Vidi npr. članak (Gibson, 2018) te zbornik (Peters et al, 2018).

² Vidi npr. Meier, Klaus et al. (2018) ili Saint-Laurent, Constance de et al. (2017)

Tablica 1 – Faze i tok istraživanja

Teorijski i metodološki okvir		Prikaz diskurs post-istine		Analiza i interpretacija diskursa post-istine
Prikaz pristupa kritičke analize diskursa kao osnovnog okvira identificiranja, prikupljanja i analize podataka		Prikaz i sistematizacija prikupljene empirijske građe		Prikaz interpretacije i kritike liberalne misli od strane Johna Graya i Chantal Mouffe
Prikaz rada Pierrea Bourdieua o reprezentaciji društvene stvarnosti i borbe oko nje kao prilog razumijevanju odnosa jezika i društva te kao kritički i analitički okvir		Prikaz strukturnih svojstava prikupljenog diskurzivnog korpusa		Interpretacija diskursa post-istine u ključu ideja Graya i Mouffe, obrazlaganje diskurzivnih radnji „post-istine“
Primarno ocrtavanje predmeta istraživanja, diskursa post-istine		Dijakronijski i tematski prikaz prikupljenog diskurzivnog materijala		Identifikacija društvenih učinaka diskursa „post-istine“ te analiza i kritika istog s gledišta diskurzivno-društvene interakcije u ključu kritičke analize diskursa i borbi za reprezentaciju

2. TEORIJSKI I METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

2.1 – Kritička analiza diskursa

Prije nego krenem na sam predmet, posvetit ću ovo poglavlje metodi, pretpostavkama i idejama koje čine okvir ovog istraživačkog poduhvata. Pristup koji sam odabrao za istraživanje ove teme je kritička analiza diskursa, koju ću prikazati kroz spise iz trećeg izdanja metodološkog zbornika – *Methods of Critical Discourse Studies* (Wodak i Meyer, 2016) te nekoliko ideja sociologa Pierrea Bourdieua.

Kritička analiza diskursa nije samo metoda. Ona je pristup. To znači da ona mora biti problemski-orijentirana, interdisciplinarna te jezične oblike koje istražuje stavljati u kontekst i povezivati sa društvenim fenomenima čija se kompleksnost ne daje jednoj metodi. Ona se stoga povezuje s različitim teorijskim pozadinama i orijentira prema različitim vrstama podataka i metodologijama (Wodak, Meyer, 2016: 2-5). No kritička analiza diskursa ipak ima niz zajedničkih preokupacija te epistemoloških i ontoloških pretpostavki. Prvenstveno je to fokus na jezik i jezične prakse, i to na njegovu upotrebu u društvenom kontekstu. U konačnici nisu presudni formalni i apstraktni aspekti jezika već akcija i interakcija u njegovoj praktičnoj upotrebi, jezik kao društveni fenomen. Analiza diskursa nije lingvistička analiza (iako se može naći u interdisciplinarnoj suradnji s njom) (Wodak, Meyer, 2016: 2).

Počnimo sa središnjim pojmom „diskursa“. Jednostavno rečeno, diskurs je upotreba jezika u govoru i pisanju (a može se proširiti i na druge medije – vizualne, glazbene pa čak i arhitekturne) kao oblik društvene prakse. Jezični iskaz diskursa u sebi nosi zahtjeve validnosti, zahtjeve istine ali i normativne zahtjeve i vrijednosti. Što znači da je on društvena praksa? Time se želi reći da on nema smisla van društvenog okvira. No on nije samo ekspresija društvenog iskustva nego ima i moć njenog konstituiranja (kognitivno, na razini percepcije pojedinačnog subjekta, ili strukturalno, na razini predstavljanja čitavog društva). Ali taj odnos ide u oba smjera. Društvo i diskurs su sukonstitutivni. Što to znači? Diskurs je oblikovan društvenim situacijama, institucijama i strukturama, no on također oblikuje njih – konstituira situacije, objekte znanja i društvene identitete koji daju značenje tim institucijama i strukturama, na taj način ih reprezentira i društvenom subjektu čini stvarnima. Kao takav, on reproducira dato društveno stanje, ali i pridonosi njegovoj transformaciji, kao što i promjena društvenih uvjeta mijenja i utječe na diskurs (Wodak, Meyer, 2016: 6). U isto vrijeme sadržava konzervativni i

transformativni potencijal. U tim kapacitetima on je faktor stabilnosti utoliko što organizira i instituiraju društveni život, ali u isto vrijeme može uništiti što je ranije stvoreno.

Naravno, ovo je jedan monolitan opis diskursa u njegovom najopćenitijem obliku, povezanog s postavkom o sukstitutivnosti. Gore opisan diskurs figurira kao ukupnost svih društvenih upotreba jezika. No možemo govoriti o diskursima pojedinih teorijskih tradicija ili autora pa i lokalizirati jezičnu upotrebu – vremenski, prostorno, po lokaciji u specifičnom tekstu i govoru, po širokim ili uskim temama, itd. – ili u našem slučaju možemo govoriti o diskursu „post-istine“. Pojam diskursa, dakle, služi za označavanje jezične upotrebe koja se može kategorizirati po svojim lokacijskim obilježjima na općem polju jezika.

No upotreba pojma diskursa ima i određene pretpostavke. Da bi ih rasvijetlio ću detaljnije objasniti njegov odnos sa društvenim poljem. Obraćam se Pierreu Bourdieuu, čiji je sociološki rad bio iznimno utjecajan na koncepcije međudnosa jezičnog i društvenog, pa tako i na samu kritičku analizu diskursa. U „Što znači govoriti? Ekonomija jezičnih razmjena“ Bourdieu govori o operacijama imenovanja, jezičnim pa tako i diskurzivnim činidbama koje imaju moć stvaranja svijeta, tj. obznajući reprezentaciju društvenog polja putem koje ona dobiva smisao i značenje (Bourdieu, 1992: 85). Kako funkcionira taj čin imenovanja? Prema Bourdieu-u, za to nam je potreban „portparol“ tj. „glasnogovornik“ ili ovlaštenik, onaj koji ima moć imenovanja, instituiranja i predstavljanja svijeta. Otkud njegova moć dolazi? Odbacujući pretpostavke J. L. Austinove teorije jezičnih činova koju smatra formalističkom (Bourdieu, 1992: 91-93), Bourdieu tvrdi da moć izgovorenog, imenovanog, diskursa nije u samom sadržaju i puko formalnom ispunjavanju uvjeta da iskaz bude uspješan. Ovlaštenik je u strateškoj konfiguraciji društva na poziciji gdje će njegove reprezentacije biti prihvaćene pri čemu nije presudan sadržaj onoga što se govori. Drugim riječima, nemaju svi jednaku moć nad konstituirajućim diskursom (ili kako bi Bourdieu rekao, nemaju taj simbolički kapital). Razni drugi uvjeti „rituala“ imenovanja također moraju biti zadovoljeni – forma, vrijeme, publika itd.,. Svi ti uvjeti su upisani u diskurs i prakse društva – vršenje moći nije uspješno ako ne ispoštuje strategijsku poziciju, u društveno tijelo upisane norme djelovanja (Bourdieu, 1992: 86-100). Drugim riječima, u kontekstu sukstitutivnosti diskurzivnog i društvenog, društveni poredak ovdje određuje granice diskursa – on je djelatan samo kada se onaj koji ga izgovara nalazi na društvenoj poziciji koja nosi ovlast izgovaranja, pod uvjetom izvršenja upisanih praksi govorenja. A jednom kad je izgovaranje izvršeno – ono rečeno daje novo značenje društvenom, mijenjajući percepciju i odnos subjekata prema nj, potencijalno mijenjajući njihove prakse pa i samu društvenu strukturu.

Spomenimo još par stvari o obredu instituiranja kako bismo ilustrirali kako on djeluje na subjekt – prema Bourdieu-u: „Svaki obred posvećuje neku proizvoljnu granicu, ovjeruje njenu legitimnost, kako bi se zaboravilo da je ona proizvoljna, da se postavi kao prirodna“ (Bourdieu, 1992: 104). Posveta granice stvara opreke njene unutrašnjosti i izvanjskosti, pa i vremensku dimenziju – prije i nakon posvete. Ako se subjekt instituiru u neku društvenu poziciju, npr. dodjeljuje se plemićka titula, on je u očima ostatka društva (ili barem tamo dokle doseže utjecaj ovlaštenika) transformiran, dodijeljena mu je uloga i očekuje se da se on ponaša prema njenom scenariju. U isto vrijeme, uspješni obred preobražava predodžbu subjekta o sebi, i on preuzima na sebe tu ulogu. A ako već postoji niz društvenih odnosa i institucija koji okružuju ulogu – tim je lakše subjektu prema njoj djelovati, ili teže njoj se odupirati (Bourdieu, 1992: 106-109). Tu dakako mogu ući i materijalna moć te društvene prakse. Sve to ovisi o širokom društvenom uvjerenju, o 'stvarnosti' takve društvene situacije, ugrubo rečeno gdje svaki član zna svoje mjesto, ili barem oni povoljnije pozicionirani u mrežama moći otkuda mogu održavati takav raspored. Stabilnost te 'stvarnosti' ovisi o vjerovanju cjelokupne grupe, koji god bili mehanizmi održanja tog uvjerenja. Cilj je uspostaviti percepciju i institucionalizaciju „društvene biti“ – „skup svih onih atributa i svih onih društvenih atribucija što ih proizvodi čin instituiranja kao svečani čin kategoriziranja koji teži za tim da proizvodi ono što označava“ (Bourdieu, 1992: 108), te osigurati njenu trajnu postojanost. Bourdieu uglavnom govori o označavanju subjekata, njihovih grupnih identiteta te odnosa sa izvanjskošću, no „društvena bit“ se može dodjeljivati i ostalim društvenim fenomenima – praksama, institucijama, diskursima, materijalizacijama itd. te njihovim međuosobnostima.

Naravno, Bourdieu nije propustio govoriti o borbama za predstavljanje, to jest sukoba dvaju ili više diskursa za prevlast u jezičnoj konstrukciji svijeta – „uloga borba predstavljanja je moć nametanja određene vizije društvenog svijeta uz pomoć principa podjele koji nametnuti grupi tvore njen smisao i konsenzus, identitet i jedinstvo, i tako postaju stvarni“ (Bourdieu, 1992: 117). Nametnute reprezentacije su proizvoljne, rezultat borbi i odnosa snaga, pa tako i podložne promjeni u slučaju daljnjih sukoba, iako se nastoje nametnuti kao 'prirodne' ili 'vječne' kako bi se osigurao njihov integritet i trajnost. Na tragu toga, ontologija politike koja stoji u pozadini kritičke analize diskursa je načelno konfliktna. Politika se na jezičnom polju sastoji u sukobljavanju različitih diskursa i borbi za reprezentaciju u sponi sa društvenim poljem koje je također obilježeno konfliktima s ciljem usporednog osporavanja i institucionalizacije različitih praksi i struktura. Ulog je rekonfiguracija strateške pozicije, sklop njenih društvenih predstavljanja, utemeljenih praksi ili materijalne konfiguracije, a često i svega toga zajedno.

Borba može ići od najsitnijih razina pojedinačnih diskursa ili praksi pa sve do velikih projekata uspostave hegemonije i njena osporavanja.

Bourdieuove postavke lako se povezuju s prikazanim pojmom diskursa i pristupom analize diskursa. Kroz diskurs društvo dobiva smisao. No, kako pokazuje Bourdieu, taj smisao je, u konačnici, velikim dijelom proizvoljan i rezultat strateške situacije, specifičnog povijesnog trenutka u kojem se nalazi. Ne zaboravimo da je diskurzivno u sukstitutivnom odnosu s društvenim – stvaranje ide u oba smjera, promjena društvenih struktura mijenja diskurs, kao i što diskurs može mijenjati društvenu strukturu. Isto tako, konstitucija diskurzivnog poretka dolazi samo u kombinaciji s društvenim poretkom.

Značenje i upotreba diskursa u rezultat su društvenih borbi unutar strateškog polja konfiguracija moći, s ulogom (proizvoljne) reprezentacije koja strukturira diskurzivna i društvena polja. Rezultirajuće konfiguracije i prekonfiguracije moći omogućuju institucionalizaciju različitih praksi i materijalizacija, poduprijetih jezičnom dimenzijom koja ih veže u društvenu „stvarnost“, barem do sljedeće epizode borbe i rekonfiguracija. To je ono što se u ovom kontekstu smatra politikom.

Što onda čini analitičar diskursa? Njegov zadatak je, nakon što je opremljen solidnim teoretskim okvirom, napraviti medijaciju između društvenog i diskurzivnog polja. Fokus analize je primarno diskurs, jezična forma govora u društvenom kontekstu, njegova analiza i interpretacija, razumijevanje onoga što on nastoji reći. No društvena istraživanja i srodne teorije su korisne, u određenoj mjeri neophodne, da se taj diskurs stavi u kontekst i pokaže njegova pozicija i funkcija u društvu u danom povijesnom trenutku. Uostalom, bez toga on nema značenje ni učinak. Valja naglasiti da je kritička analiza diskursa interpretativan pristup na tragu hermeneutike – ne traži kauzalna objašnjenja, već način razumijevanja i proizvodnje značenja. Procesom njegove interpretacije značenja u diskursu kroz teoretske okvire stvara šire razumijevanje, otvara pogled na veće polje značenja od površine diskursa te nastoji opravdati koherentnost novostvorene interpretacije. Osnovni metodološki postupak je tako rekurzivno-abdukcijski – polazeći od teorije definira, koncepte, pretpostavke i njihove odnose, zatim ih operacionalizira u procedure kojima će analizirati diskurs/tekst, iz analize slijedi interpretacija rezultata što se potom vraća natrag na teoriju kako bi usporedilo pretpostavke sa novootkrivenim, nakon čega ciklus može ponovno započeti (Wodak, Meyer, 2016: 14-21).

Valja spomenuti i kritički zadatak istraživača koji se već očituje u samom imenu 'kritičke analize diskursa'. Različiti autori imaju različite pristupe tom aspektu, od ograničenih evaluacija do normativno nabijenih kritika. Prvo se naravno postavlja pitanje mogućnosti odvajanje normativne kritike od znanstvene analize: mogu li one biti izvedene neovisno ili će

normativni aspekt 'obožati' analizu, iz čega slijedi proturječje sa viđenjem znanstvenog rada kao neutralnog i nepristranog? Bi li kritička analiza diskursa trebala zadržati svoj kritički naboj ili ipak postati samo analiza diskursa? Moj zaključak je da ona u jednoj mjeri ipak ne može bez njega što je povezano s Bourdieuovim postavkama o društvu, simboličkom kapitalu i politici koje sam iznio. Kritička analiza diskursa ipak 'rasvjetljuje' društvene odnose moći i jezika te ih nastoji jasno povezati što je izdiže iznad puke proizvoljne ili pristrane politizacije u pristranoj borbi za imenovanja koja prožima društvo. No pozicija takvog istraživanja nije izvan povijesnog i društvenog konteksta. Fokusirana je na aktualne društvene strukture i odnose moći (pod uvjetom da je fokusirana na suvremenost, a i kada nije, istraživanje povijesnog materijala se može oblikovati kao 'povijest sadašnjosti'). Spoznaja koja se time stvara, zajedno sa teorijskim pretpostavkama samih istraživanja analizirane odnose moći stavlja pod upitnik – pokazuje da oni nisu 'prirodni', već su učinak sklopova diskursa i praksi, ili kao što bi Bourdieu rekao – rezultat borbe za imenovanje. Time se gubi privid nužnosti postojećeg stanja, pokazuje se da 'može drukčije'. Kritika ne podrazumijeva samo eksplicitnu normativnu evaluaciju zahvaćenog diskursa, već razotkrivanje njegove vlastite evaluacije, implikacije ili nekonzistentnosti. Ona se, premda i sama diskurzivna i podložna kritičkoj analizi, ne suočava s analiziranim diskursom na njegovom vlastitom terenu, ne uzima ga zdravo za gotovo (Jager, Maier, 2016: 119). Naravno, može se i dalje raspravljati o politiziranosti pojedinih pristupa društvenih znanosti te njihove uklopljenosti u borbe za predstavljanje na strateškom polju društva, uključujući i pristup kritičke analize diskursa, Bourdieuove postavke i njihovu primjenu u ovom radu, pa i o mogućnosti da kritička analiza utječe na promjenu društvenih praksi, no to je ipak niz problema za širu teorijsku raspravu za koju nema mjesta u ovome radu. Umjesto toga, vrijeme je da, u duhu navedenog, opišem vlastiti istraživački okvir koji nastoji kritički analizirati diskurs post-istine i povezati ga s postavkama borbe za imenovanja i specifičnim političkoteorijskim kritikama liberalne demokracije.

2.2 – Metodologija i prikupljanje podataka

Ova analiza diskursa će se usredotočiti na sam pojam, tj. frazu post-istina odnosno „post-truth“. Uostalom, čini se da i sam diskurs u javnom obliku ponajviše započinje samim pojmom (često njegovom rječničkom definicijom) te oko njega akumulira niz percepcija, pojašnjenja, predikcija i argumenata. To uvelike olakšava posao prikupljanja podataka, s obzirom na to da je dovoljno pretraživati i bilježiti sam pojam. On uvijek dolazi lociran u gustoj

interdiskurzivnoj i intertekstualnoj mreži srodnih pojmova poput „lažnih vijesti“ („fake news“), „alternativnih činjenica“ („alternative facts“), „propadanja istine“ („truth decay“), itd, kojima se ponekad daje zasebno značenje a ponekad nose preklapajuća i istovjetna značenja. Njih zasad analiziram samo u odnosu na matični pojam „post-istine“. Treba napomenuti da ipak cilj nije isključivo zahvatiti značenje i upotrebu tog singularnog pojma, već istražiti narative i diskurse koji se oko njega vrte. On će poslužiti kao središnja sidrišna točka u nepreglednosti suvremenih diskurzivnih tokova. Nužno je pritom definirati analitički horizont, dakle imati svjestan izbor gdje staje istraživanje jer se jezični nizovi mogu pratiti unedogled i uvijek nanovo interpretirati. Također, kao što nagovještaju Jager i Maier, uz izbor neke tematske točke i/ili diskurzivnog lokaliteta, analiza ide do točke gdje se diskurs počinje ponavljati, dok nema više novih argumenata za ponuditi, odnosno do točke teorijskog zasićenja. (Jager, Maier, 2016: 126).

S time na umu, opseg istraživanja je kako slijedi. Premda je sama fraza „post-truth“ na nekoliko mjesta korištena unatrag nekoliko desetljeća (vidi. 3.1), značenje koje danas nosi i na koje se ja usredotočujem se čvrsto utemeljuje tek negdje 2016. godine. Vremenski raspon zahvaćenog diskursa ide dakle sve od te godine do danas, sa konačnim prestankom analize zaključno 1. studenom 2018. godine. S obzirom da nije moguće niti tehnički niti s obzirom na resurse jednog istraživača zahvatiti sav mogući, nužno je bilo postaviti nekoliko lokalizacijskih pretpostavki. Prva je došla uzimajući u obzir tehnikalije prikupljanja podataka – s obzirom na najveću dostupnost i lakoću pretraživanja i bilježenja, prati se diskurs post-istine dostupan na internetu, što uostalom ima i određenu vrijednost zbog ogromne preokupacije samog diskursa internetom. To će biti u obliku internetskih članaka – niza tekstova koji se putem zajedničkog naziva post-istine formiraju u širi diskurzivni poredak, ovom metodom zahvativ.

S obzirom na to da i sužavanje na internetske izvore donosi očekivano nesavladivu količinu izvora i informacija, dodatna ograničenja su nužna. Prvo, iako pojam „post-istine“ ima mnoge lokalne inačice koje nose isto značenje (ali opet vezane za svoj jezični lokalitet), poput „post-vérité“ na francuskom, „post-faktisch“ na njemačkom, radi vlastitih jezičnih kapaciteta sam se odlučio fokusirati na engleski jezik³. Daljnje sužavanje diskurzivnog polja je ostvareno fokusom na dvije anglofone zemlje – Sjedinjene Američke Države i Ujedinjeno Kraljevstvo, s obzirom da oni proizvode daleko najviše globalno relevantnih diskursa te su žarišne točke

³ „Diskurs „post-istine“ u Hrvatskoj jest preslika i prijevod onoga što je rečeno na engleskom pa ga neću posebno analizirati.

dvaju krucijalnih povijesnih trenutaka koji su ga potakli – izbor Donalda Trumpa za predsjednika SAD-a 2016. i uspjeh „Brexit“ referenduma iste godine.⁴

Međutim, s obzirom na to da je internet i doseg diskursa post-istine i dalje nepregledan s ovim postavkama, odbačen je pregled društvenih mreža i foruma poput Twittera, Facebooka i Reddita te osobnih blogova. Slijedi još jedan niz ograničenja – fokus je uglavnom bio na internetskim medijima s najširim, nacionalnim dosegom, stoga su isključeni mediji s fokusom na uže geografske lokalitete. Također su isključeni tekstovi čije stajalište eksplicitno dolazi s pozicije određene struke koja nije izravno povezana s medijima, akademskim svijetom ili politikom, i koji nude razmišljanja o povezanosti fenomena post-istine i vlastitog stručnog djelovanja (poput marketinga, biznisa, PR-a, oglašavanja pa i često medicine). Još jedan niz koji je isključen jest zanimljiv slučaj vrlo bogatog diskursa o temi od strane raznih kršćanskih zajednica i publikacija. Iako je slučaj sigurno interesantan za istraživanje, njegova specifičnost zahtjeva dodatne pretpostavke i znanje pa je radi ekonomije istraživanja isključeno. Također, formalni akademski diskurs na koji sam se kratko referirao pišući na samom početku o stanju istraživanja pojave, dakle onaj nađen u znanstvenim časopisima i člancima je prikupljen, ali radi količine i kompleksnosti materijala analiziran u veoma ograničenijoj mjeri (iako su podaci o vremenskoj, prostornoj i stručnoj smještenosti uzeti u obzir kao i drugdje). Ono što ostaje su razni članci na internetskim news portalima, časopisima, stranicama udruga i organizacija te akademskih blogova. Naravno, valja napomenuti da ovi parametri načelno ostaju u jednoj mjeri otvoreni i propusni – ako se pojavi članak koji ne odgovara ovome ali i dalje nudi interesantne uvide kroz analizu, biti će uključen imajući na umu poseban kontekst.

Osim navedenih sfera interneta koje su sistematski isključene, tu su polja ostalih medija – tiskanih i elektroničkih. Televizijski program, radio, 'papirnate' novine i časopisi te polemičke knjige. On nisu uvedeni radi visokih tehničkih i vremenskih zahtjeva takvog istraživanja. Izuzetak je niz polemičkih knjiga izdanih u tom razdoblju (njih gotovo 20-ak) koje su zahvaćene kroz razne prikaze knjiga, recenzije te članaka samih autora koji su se našli u matičnom zahvaćenom korpusu te vidno imaju velik utjecaj na jezgru polja diskursa „post-istine“. Iščitavanje samih knjiga bi zasigurno bilo produktivno, no radi vremenskog ograničenja to poduzeće zasad ostavljam sa strane te se zadovoljavam ograničenim zahvatom koji ipak daje donekle zadovoljavajuću sliku. Sa svime time na umu, smatram da ipak mogu utemeljeno tvrditi da zahvaćeni korpus čini centralno polje ukupnih diskurzivnih tokova, te su

⁴ Zanimljiv primjer je velik broj indijskih medija na engleskom jeziku koji se bave pojavom tog fenomena u Indiji. Zbog navedenih razloga je to područje zasad izostavljeno.

isključena područja tek periferija u koju diskurs kapilarno teče iz matice događanja. Jezgrovito značenje „post-istine“ je skovano na ognjištu profesionalnih novinara i ostalih medijskih radnika, javno-orijentiranih stručnjaka i te zabrinutih akademika i političkih aktivista (značenjem tog autorskog profila ćemo se pozabaviti kasnije). Njegova upotreba je od te točke proširena u svim smjerovima, ponekad mutirajući u jedinstvene spletove značenja na specifičnim lokacijama (npr. spomenuti kršćanski diskurs). Istraživanje je stoga koncentrirano na tu točku, te dalje prošireno po potrebi interpretacijskog poduhvata.

Metoda prikupljanja materijala za analizu diskursa je provedena temeljitim pretraživanjem putem internetske tražilice Google, koji uz upotrebu naprednih postavki doista uspijeva zahvatiti zadovoljavajući raspon svega što pripada gore navedenim parametrima. Prikupljalo se uz pomoć traženja samog pojma „post-truth“ te su birani tekstovi u kojima se on pojavljuje, uz dodatni kriterij da on nije tek usputna pojava bez da se o temi obrazlaže već mora sadržavati smisleno bavljenje implikacijama tog pojma barem u dijelu teksta. Odabrani tekstovi su sistematski zabilježeni zajedno sa njihovim meta-podacima – kategorijama datuma objave, izvora, imena autora, zemlje izvora, vrste teksta te sve dodatne napomene. Prikupljanje je na kraju polučilo, do datuma 1.11.2018, 377 internetskih članaka, od kojih je 185⁵ na temelju relevantnosti ušlo u konačnu analizu. Analiza je u prvoj liniji provedena iščitavanjem odabranih tekstova te bilježenjem onoga što diskurs govori – predmeta, kvalifikacija, evaluacija, motiva, argumenata, diskurzivne nizova, itd. koji se vrte oko pojma „post-istine“. Zajedno sa prikupljenim meta-podacima o tekstu u službi vremenske, prostorne i društvene kontekstualizacije, zahvaćeni diskurs je sistematski „destiliran“ i ovdje predstavljen kao sažetak njegovih najvažnijih elemenata te njihovih međusobnih odnosa, uzimajući u obzir vremensku i kontekstualnu dimenziju. Sljedeći korak će biti naknadna interpretacija zahvaćenog uz pomoć socijalne i političke teorije, kao i kritički trenutak koji evaluira diskurs u kontekstu prethodnih i naknadnih interpretacija.

⁵ Popis svih 185 analiziranih internetskih članaka nije naveden u literaturi radi sažetosti. Cijela je lista dostupna kod autora na zahtjev.

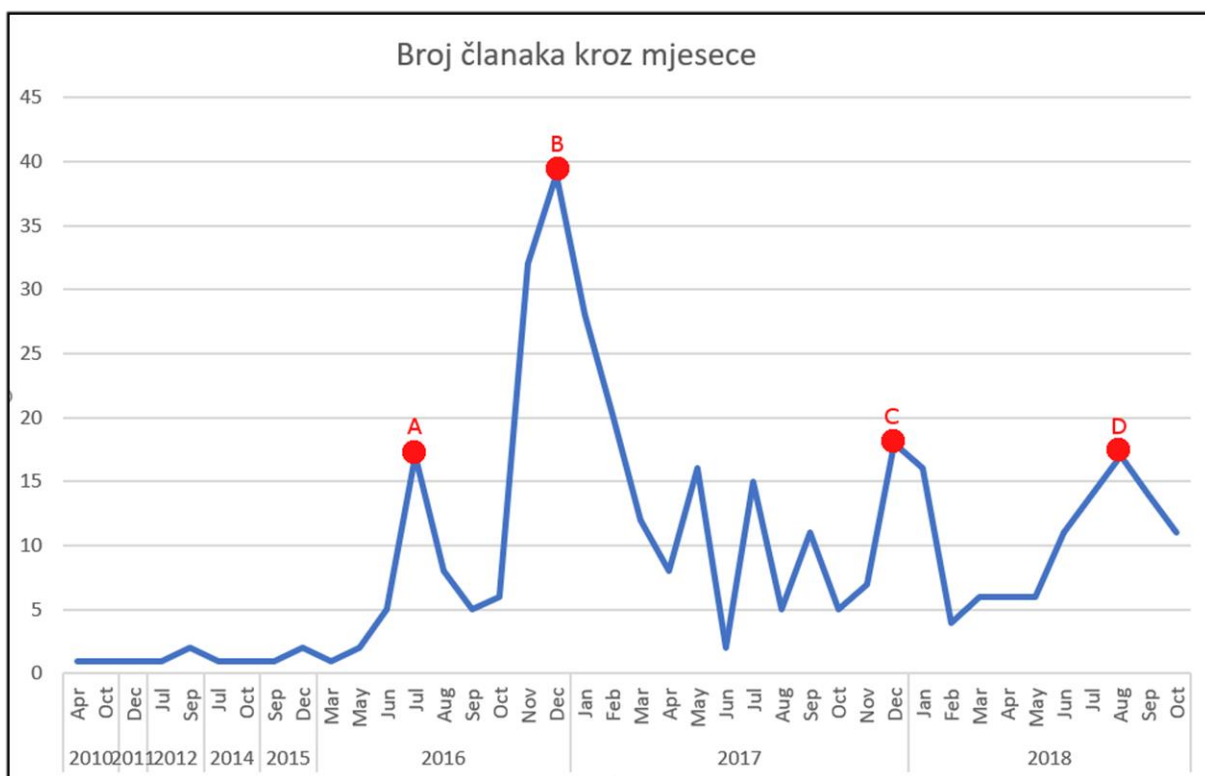
3. PRIKAZ DISKURSA „POST-ISTINE“

3.1 – Strukturna svojstva diskurzivnog korpusa

Prije nego krenemo na sam sadržaj, valja spomenuti nekoliko zapažanja koja se pojavljuju promatranjem sakupljenog diskurzivnog korpusa u njegovoj ukupnosti (točnije agregiranih metapodataka) koja su zasigurno relevantna za konačnu analizu i interpretaciju. Prvo je vremenski raspon – osim ključnog razdoblja diskurzivnog zbivanja između 2016. i 2018. je otkriveno nekoliko tekstova prije toga doba koji čine neku vrstu rane upotrebe pojma gdje se neke njegove pretpostavke već ocrtavaju, ali gdje još nije zadobio semantički intenzitet koji dolazi sa cijelim kontekstom šireg diskurzivnog događaja koji započinje 2016. Oni su usprkos tome relevantni, pošto su čak izravnim referencama utjecali na kasniju izgradnju značenja te će biti ukratko spomenuti. Najranija pronađena instanca je u 2010. godini, a prije toga nema upotrebe pojma na internetu niti u referencama kasnijih tekstova. Kasniji materijal upućuje na neke ranije upotrebe pojma u tiskanom mediju, no one su sitne i kvantitativno čine zbroj od jednog para – jedan godine 1992. i jedan 2004⁶. Njih neću zahvatiti, ali ću se referirati na njih utoliko koliko se oni spominju u matičnom korpusu, uglavnom kao uloga ranih utjecaja za izgradnju značenja pojma. Povijesna lokacija pojma je dakle jasna – eksplozija upotrebe od 2016. do danas uz nekolicinu izoliranih instanci unazad 25 godina.

Pogledajmo sada vremenski raspored prikupljenih tekstova između 2010. i 2018. godine da dobijemo opću sliku diskurzivne aktivnosti. Na Grafu 1 je linijom obilježen broj objavljenih tekstova kroz mjesec u tom razdoblju.

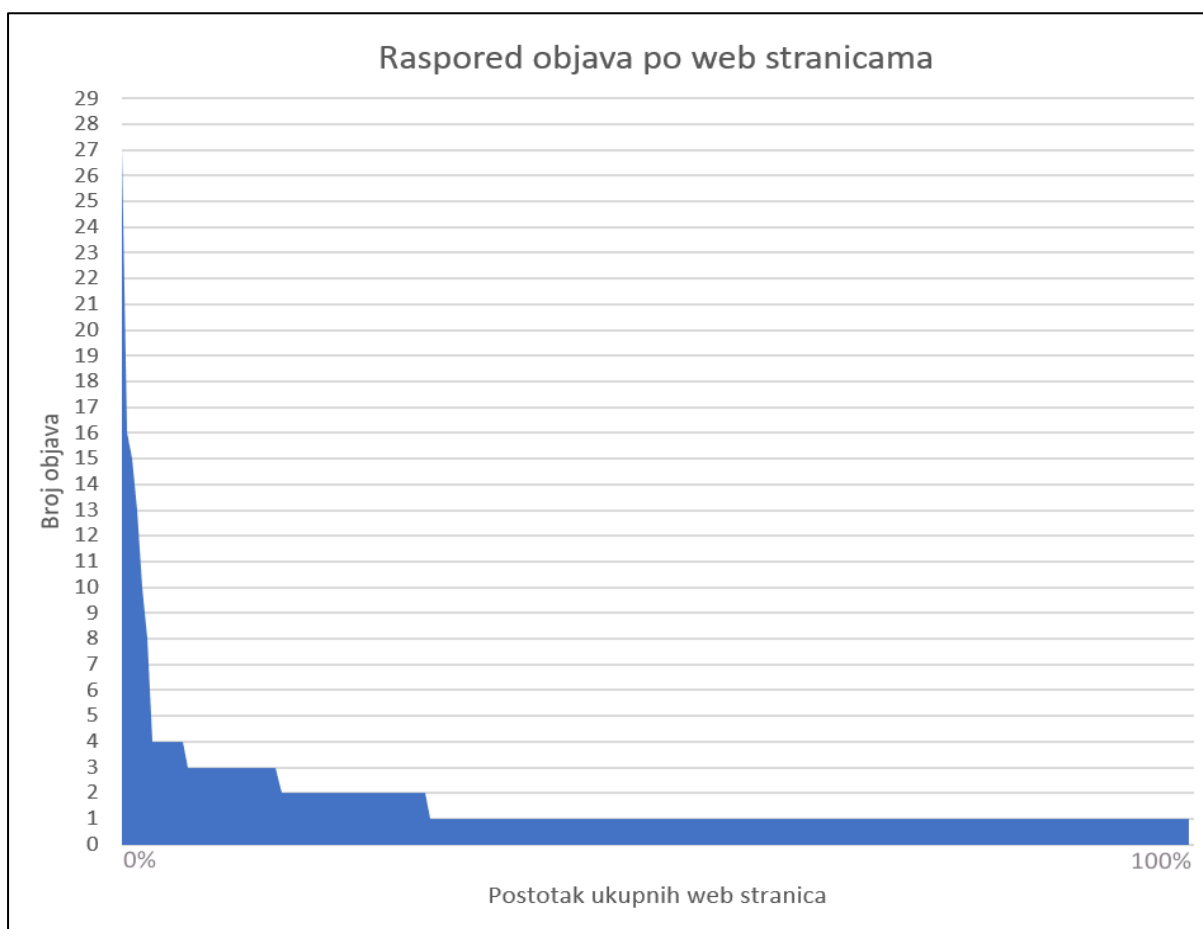
⁶ Radi se o eseju „Vlada laži“ („A Government of Lies“) filmskog scenarista Stevea Tesicha iz 1992. te knjizi „Era post-istine“ („The Post-Truth Era“) pisca Ralpa Keyesa iz 2004. Iako su ti tekstovi ponovno postali popularni eksplozijom „post-truth“ pojma, oni su previše udaljeni iz suvremenog konteksta i sfere značenja pojma kako bi bili neposredno relevantni za analizu.

Graf 1 – Broj izdanih članaka o post-istini kroz mjesec zahvaćenog razdoblja

Prva 'eksplozija' objavljivanja članaka na temu se dogodila u srpnju 2016. godine, na vrhuncu označeno točkom A. Od tada diskurs post-istine ulazi u javnu sferu te sa povremenim padovima i rastom interesa opstaje do danas. Drugi ključan trenutak je bio vrhunac na točki B, koji je započeo u studenom 2016. te dosegao apsolutni vrh u prosincu. Intenzitet nikad više nije bio toliko visok, uz povremene manje intenzifikacije na točkama C i D. Prvotna interpretacija tih vrhunaca je na početku prilično jednostavna – točka A dolazi u isto vrijeme kada i Brexit referendum, a točka B slijedi izbor Donalda Trumpa za Predsjednika SAD-a. Točke C i D se ne nude toliko jasnoj interpretaciji pošto nisu vezane za singularne događaje poput A i B. Intenzifikacija na točki C je prilično nejasnog uzroka te je moje nagađanje da je vezana za kontroverzu oko Roya Moorea (američkog političara koji je na sebe navukao skandal radi seksualnih prijestupa, a kojeg je usprkos tome Trump i dalje podržavao), te objavom knjige „Fire and Fury: Inside the Trump White House“ novinara Michaela Wolffa, koja je rasplamsala raspravu oko legitimnosti Trumpovog predsjedništva. Točka D je puno jasnija te je uglavnom vezana za objavu niza knjiga koje stavljaju „post-istinu“ kao središnju temu.

Druga stvar koja se nudi uvidom u metapodatke je raspored broja objava po web-stranicama. Na grafu 2 je prikazan raspored objava s obzirom na postotak ukupnog zbroja web-stranica (207 jedinstvenih web-stranica na 378 objava) u korpusu.

Graf 2 – Udio web-stranica po ukupnom zbroju objava o post-istini

Čitajući graf s desna na lijevo vidimo udio postotaka zbroja web-stranica u ukupnom broju objava, počevši od najvećeg broja. Ovdje vidimo da je tek mali postotak web stranica imao vrlo visok broj objava. Tek 28% web stranica ima više od jedne objave, to jest 72% ih ima samo jednu objavu. Njih 13,5% ima dvije objave, 8.2% ih ima 3, 3,3% ih ima 4, a više od toga tek 2,9%, iliti apsolutnim brojevima njih 6, koje rangiraju od 8 do čak 27 objava. Ako to usporedimo sa ukupnim brojevima objava, dolazimo do zaključka da 3,3% web stranica proizvodi gotovo četvrtinu ukupnog materijala, to jest njih 6 od ukupno 207 ima disproportionalno velik interes za temu „post-istine“. Pogledajmo sada konkretno o kojim stranicama se radi. Tablica 2 donosi listu najvećih prinositelja, po kriteriju najmanje 3 objave.

Tablica 2 – Broj objava članaka o post-istini po web-stranicama

Web Portal	Broj objava
The Guardian	27
Washington Post	16
Huffington Post	15
The Conversation	13
New York Times	10
New Statesman	8
BBC	4
The Atlantic	4
Quartz	4
London School of Economics and Political Science	4
Forbes	4
Times Higher Education	4
Spiked	4
LA Times	3
Time	3
The New Republic	3
Washington Times	3
UNA-UK	3
Los Angeles Review of Books Blog	3
The Nation	3
Evening Standard	3
The Stanford Daily	3
Al-Jazeera	3
Independent	3
Bloomberg	3
Vox	3
The Economist	3
Christian Science Monitor	3
Wired	3

Jasno je da dominira nekolicina najvećih i najpopularnijih internetskih novina i časopisa – The Guardian, Washington Post, New York Times Huffington Post i New Statesman, svi od kojih su velike medijske tvrtke sa tiskanim publikacijama, odsjecima izdavaštva, itd. Na vrhuncu se također nalazi The Conversation, originalno australski novinarski portal koji se posebno zauzeo za temu „post-istine“ lansirajući zajedno sa Sveučilištem u Sydneyu tzv. „Post-truth Initiative“, multidisciplinarni projekt istraživanja fenomena post-istine, lažnih vijesti, itd. koji redovito objavljuje svoje uvide na stranicama The Conversation-a. Nadalje imamo izbor drugih velikih internetskih časopisa i news-portala:

BBC, The Atlantic, The Economist, Al-Jazeera, Independent itd, uz nekoliko posebno aktivnih akademskih internetskih glasnika – London School of Economics i The Stanford Daily.

Jedna stvar koju je zanimljivo primijetiti je da u upotrebi pojma post-istine dominiraju uglavnom „liberalni“ mediji koji promoviraju liberalne perspektive i vrijednosti. No oznaku „liberalan“ valja kvalificirati. Ona dobiva smisao tek u suvremenom kontekstu američke i britanske politike, gdje je „liberalno“ uglavnom postalo označitelj za „ljevicu“, čije postojanje i identitet imaju smisla samo u opoziciji s „desnicom“. S jedne strane imamo američku demokratsku stranku te britansku laburističku, dok su s druge strane republikanska stranka, britanska konzervativna stranka te niz konzervativnih struja. Opozicije „ljeвица“ i „desnica“ te „liberalno“ i „konzervativno“ imaju smisla samo u tome kontekstu uvezujući se u najšire oblike političkih opozicija na ne samo političkom već i kulturnom polju tih dvaju zemalja, u svakoj na svoj način (a slično se suprotstavljavanje može naći u mnogim drugim zemljama. No još jedna stvar koju valja napomenuti, kad već baratamo tim uvriježenim oprekama, jest da su „konzervativni“ mediji značajno podzastupljeni u sudjelovanju u diskursu post-istine. Na tablici 1 vidimo tek dva – britanski Evening Standard i američki Washington Times. No osim njih se ostale može tek na prste nabrojati. A i kada barataju pojmom „post-istine“ to je uglavnom kao reakcija na napise „liberalnih“ medija te izazivanje i kritika njihovih teza. Ova asimetrija će postati jasna kada u fazi analize i interpretacije (v. poglavlje 4) prikažem važnost opozicije „lijevo-desno“ ili „liberalno-konzervativno“ za diskurs post-istine.

Još jedna stvar koju valja napomenuti su klasifikacije autora – po pozivu, većina su profesionalni novinari, bili oni opće orijentirani ili specijalizirani za neku posebnu temu. Uz one kojima je novinarstvo primarni poziv, pojavljuje se velik broj akademskih autora, bilo iz društvenih ili prirodnih znanosti, koji često ne nastupaju u uobičajenoj formi učenog poznavatelja neke teme, već institucionalni akademski identitet uzima primat. Osim toga kao autore diskursa post-istine nalazimo čitav niz raznih stručnjaka i specijalista - političkih analitičara, komunikologa, ekonomista, stručnjaka za vanjsku politiku i sigurnost, filozofa ali i primjerice doktora medicine, biologa, fizičara, matematičara, itd. Ovaj kolektivitet obrazovanih i stručnih „pundita“ Nimmo i Combs nazivaju ironično „svećeničkim establišmentom“ – „labav kolektivitet novinara, analitičara, političkih eksperata i drugih specijalista koji u javnim forumima izražavaju svoje posebno znanje“ (Nimmo i Combs, 1992: 6, cit. prema McNair, 2003: 78). Takve grupacije se obično mobiliziraju u medijima oko pojedinih relevantnih tema kako bi pružili svoje posebne uvide javnosti u sponi različitih reportaža i kolumni (a kolumne su daleko najzastupljeniji žanrovski oblik u ovom korpusu), kao što je i ovdje slučaj. No ovdje je situacija specifična po tome što njihov status posebnih

znalaca nije samo pretpostavka njihovog djelovanja, već je njihov identitet kao takvih jedna od vodećih tema.

Sada napokon možemo krenuti na analizu sakupljenog diskursa. Analiza će biti organizirana tematski, dajući pregled najvažnijih tema i motiva koji se nalaze u tekstovima. Dakako, moguće je napraviti i potpuno dijakronijsku prezentaciju. Zbog visokog stupnja homogenosti diskursa kroz ovo relativno kratko razdoblje ipak se odlučujem za tematsku prezentaciju, u koju ću uvesti kraći vremenski pregled (3.2). Fokusirat ću se na šest tema odnosno problemskih sklopova (3.3) – demokracija i institucije (a), istina i činjenice (b), implicirani akteri (c), narod i stanje društva (d), tehnologija i mediji (e), pozivi na djelovanje (f) te na kraju u formi tablice sažeti glavne argumente vezane uz svaku temu i njihov međusobni odnos. Nastojat ću biti što vjerniji originalnim formulacijama i izrazima, pogotovo jer će potreba podrobnog sažimanja, sumiranja i prepričavanja dati jednu drukčiju, ali nadam se što precizniju sliku danog diskursa.

3.2 – Dijakronijski prikaz i uvod u tematiku

Počnimo s nekolicinom članaka izdanih prije godine 2016, koji upotrebljavaju pojam „post-istine“ ali kojima nedostaje suvremeni kontekst u kojem je on zadobio svoje današnje značenje. Ipak, oni su bili utjecajni za kasniji diskurs i neke osnovne ideje se već naziru. Prvi je bio članak objavljen u online časopisu Grist, koji se uglavnom bavi pitanjima klimatskih promjena i odgovora na njih. Autor David Roberts, profesionalni novinar i dugoročni spisatelj za Grist prvi načinje upotrebu ovog pojma u ovom desetljeću. Post-istina se upotrebljava u sintagmi „politika post-istine“ (eng. *post-truth politics*) to jest kao oblik političke kulture ili političkog stila određenih aktera, što je puno ograničeniji doseg od kasnije češće sintagme „era post-istine“ (eng. *post-truth era*), koji poopćava fenomen na opće društveno i političko stanje. Glavno obilježje takve političke kulture je intenzivna politička polarizacija, štoviše „tribalizam“, gdje dvije suprotstavljene strane odbijaju bilo kakvu međusobnu suradnju te se njihov epistemski horizont definira isključivo kroz identifikaciju sa svojom stranom. Ono što se nadovezuje na tu koncepciju je pozicija javnih politika („policy“) u „post-istinitoj“ političkoj kulturi – s obzirom na to da je politika obilježena tribalizmom, javne politike kao stručna djelatnost usmjerena na napredak kroz demokratski proces gube na svojoj važnosti. Biračko tijelo je opisano kao ono sklono spektaklu i trivijalnim preokupacijama (sport, zabavni tv program, osobni hobiji itd.) te stoga nije sposobno razumjeti kompleksnost procesa stvaranja

javnih politika. Dodavši tome polariziranu politiku usmjerenu na afirmaciju identiteta naspram drugog, ne može biti kvalitetnih javnih politika pa tako ni napretka, pošto konsenzus oko njih zapinje u tenzijama. Doduše, autor ne krivi obje strane polarizacije kao jednako krive – vrlo jasno ističe američke republikance i njihove konzervativne birače, dok su demokrati i njihovi birači ocrtani kao spremni na suradnju i skloniji stručnim i objektivnim politikama. Štoviše, vrlo eksplicitno – konzervativci su na krivoj strani „ideala prosvjetiteljstva“ – racionalnog čovjeka (Roberts, 2010). Ovaj članak je napisan daleko prije aktualnog konteksta post-istine, no u njemu se pokazuju neki ključni motivi koji će kasnije biti obnovljeni i dodatno rafinirani – opreka između struke, objektivnosti i racionalnosti s jedne strane te bezumne politike polarizacije na drugoj, racionalni čovjek protiv iracionalnog – ultimativno: liberali protiv konzervativaca. Ovaj članak je i kasnije referiran kao jedan od izvora ovog pojma.

Između 2011. i 2015. imamo pet članaka (od strane New York Times-a, dva puta, te The Guardian-a, Washington Post-a i jedan od Pressthink-a, akademskog projekta) koji koriste pojam „post-istine“, no u sasvim različitom kontekstu i značenju. Njihov fokus je na ideju „lažnog balansa“ u medijima („false balance“). Napadaju medije u kontekstu američke kampanje za predsjedničke izbore 2012, optužujući ih da daju jednaku vrijednost i medijsko vrijeme izjavama koje dolaze sa oba politička pola, iako je jedna strana očito puna laži i krivih informacija (naravno, radi se o republikancima i njihovom predsjedničkom kandidatu, Mittu Romneyu).

Kao što je već ranije prikazano, diskurs post-istine je doživio eksploziju u drugoj polovici 2016. Dva ključna događaja su bila okosnica njegove pojave – referendum za izlazak Ujedinjenog Kraljevstva iz Europske unije (dalje – Brexit referendum) u lipnju te američki predsjednički izbori u studenom. Ishodi tih dvaju glasačkih događaja – izglasavanje napuštanja Europske unije te pobjeda Donalda Trumpa – su interpretirani kao glasnici značajnih društvenih i političkih promjena. Oni u diskursu stoje kao političke prijelomne točke oko kojih se povija cijeli niz semantičkog materijala koji se uvezuje u centralnu premisu – pojava fenomena „post-istine“.

Gledajući kronološki slijed, diskurs post-istine je 'rođen' u Ujedinjenom Kraljevstvu. Prve upotrebe pojma se pojavljuju sa počecima kampanje dvaju suprotstavljenih strana u referendumu – kolokvijalno rečeno 'brexiteers' i 'remainers' (dalje brexitovci i remaineri). „Post-istina“ je služila kao jedna od mnogih točaka konstruiranja polarnih identiteta između te dvije strane. Točnije, „post-istina“ je služila da označi tip kampanjskih i političkih taktika kojima se služila frakcija brexitovaca. Optuženi su da se šire dezinformacije, u političkom govoru izriču besramne laži te općenito obmanjuju i manipuliraju javnost. Poseban fokus u

prokazivanju tih taktika dobivaju društveni mediji – upravo njih brexitovci koriste za svoje manipulacije, koristeći njihovu nereguliranu prirodu.

Tu su se kao vodeći, gotovo sveprisutni simboli pojavljuju dva događaja tijekom kampanje. Prvi je Boris Johnson i njegov „borbeni bus“ za Brexit kampanju na bokovima kojeg je bilo ispisano da Ujedinjeno Kraljevstvo šalje 350 milijuna funti Europskoj uniji svaki tjedan, što se može iskoristiti da se financira „National Health Service“ – britanska služba za javno zdravstvo. Iznova je utvrđivano da Johnsonove brojke „ne štimaju“ i da je cijeli slogan bezočna obmana. Drugi ključan simbol koji će se nanovo ponavljati je izjava Michaela Govea, političara Konzervativne stranke koji je držao više ministarskih pozicija u vladama Davida Camerona i Therese May. Za vrijeme intervjua koji je davao tijekom kampanje podržavajući izlazak iz Europske Unije, izjavio je: „Ljudima u ovoj zemlji je dosta stručnjaka“⁷. Taj citat će se redovito ponavljati kao simbol anti-intelektualizma i proturječaja stručnom znanju u politici post-istine.

Naspram toga, autori tekstova, koji se često eksplicitno identificiraju sa remainerima konstruiraju svoju frakciju kao onu odanu istini, naspram laži brexitovaca. Oni su predani sustavu i vrijednostima demokracije, koje ovi svojim djelima narušavaju. U kontrastu izjave Michaela Govea, naglašavaju epistemičku vrlinu struke, znanosti i novinarstva, koji svojim znanjem pridonose istini pa tako i samoj demokraciji. Riječima Katherine Viner, urednice The Guardian u njejoj kolumni na temu „post-istine“ – „Remain kampanja je govorila samo činjenice, činjenice i činjenice“ (Viner, 2016).

U zadnjih par mjeseci godine intenzitet diskursa „post-istine“ nanovo eksplodira kako se približavaju američki predsjednički izbori te konačna pobjeda Donalda Trumpa. Ulazi u svoj najveći vrhunac u prosincu (označen točkom B u grafu 1) koji će nastaviti u prvom mjesecu sljedeće godine dok se lagano ne primiri u veljači. Nastavljaju se reakcije britanskih medija, dok američki doživljavaju sve veći upliv prije nego sljedeće godine krenu potpuno dominirati. Prelazimo iz „britanske faze“ na „američku fazu“ diskursa post-istine. Taj nastavak nije bitno drukčiji te uglavnom reciklira dosadašnje teme. No ipak valja istaknuti jedan ključan novitet.

Pojam post-istine do sad se koristio uglavnom u sintagmi „politika post-istine“ ili „politička kampanja post-istine“ (eng. *post-truth campaigning*), označujući post-istinu kao stil političkog djelovanja ili političke komunikacije. U britanskoj fazi se rijetko spominje ono što će kasnije postati glavni izraz – „era post-istine“ koji do kraja radikalizira premisu sadržanu u pojmu – radi se općem društvenom stanju, o novom razdoblju u kojem „istina“ više nema

⁷ Citat se najčešće citira u ovom obliku, iako je u stvarnosti bio nešto duži – „Ljudima u ovoj zemlji je dosta stručnjaka iz organizacija imenovanih po akronimima koji redovito govore što je najbolje za nas, a redovito ispada da su u krivu“ (Lowe, 2016)

snagu, te štoviše nije više moguće govoriti istinu i očekivati da će po samoj svojoj vrlini „usklađenosti sa stvarnošću“ ona služiti kao nadmoćni argument. Istina je bila, više nije. Do kraja 2017. se i dalje uglavnom govori o „politici post-istine“ – specifičnom modusu djelatnosti pojedinih aktera, no „era post-istine“ se sve više spominje. Nastupa postupajući prijelaz sa sintagme „politika post-istine“ na „era post-istine“ ili „društvo post-istine“ (eng. *post-truth society*). Fenomen post-istine više nije djelatnost nekolicine aktera, to je sada opće stanje. U tom smjeru nekolicina članaka pokazuje strahoviti fatalizam. Istina je temeljno uništena, ona više ne postoji niti u demokraciji niti u društvu. Svi navedeni uzroci su ju dokrajčili i mi tu ne možemo ništa. No takvi diskursi su u manjini, većina ipak kreće prema afirmaciji onoga što je 'još ostalo' od istine te planiranju daljnjih akcija kako ju ponovno povratiti na pijedestal društva i demokracije

Krajem 2016. se dogodio ključan trenutak. Kao što je tradicija, Oxford Dictionaries, agencija zadužena za uređivanje i izdavanje Oxfordovog rječnika engleskog jezika, krajem svake godine bira svoju riječ godine, onu koja smatraju „reflektira etos, raspoloženje i preokupacije te godine“. Godine 2016. je ta riječ bila “post-truth”. Njihovo obrazloženje je činjenica da su zabilježili porast upotrebe riječi u ovoj godini za čak 2000%. No ono što je ključno u njihovom izboru je da su s njom ponudili i formalnu definiciju – „pridjev definiran kao 'onaj koji označuje ili je u odnosu sa okolnostima u kojima su objektivne činjenice manje utjecajne od emocija i osobnih uvjerenja pri formiranju javnog mnijenja’“⁸ (oxforddictionaries.com, 2016). Ta definicija će se od tog trenutka pojavljivati u velikoj većini članaka kao početna točka obrazloženja teme. U njoj je sadržana jedna od temeljnih opreka diskursa do ovog trenutka – opreka između objektivnih činjenica naspram emocija i subjektivnosti. Iako nije eksplicitan, normativni karakter u kontekstu je očigledan, naravno na stranu 'objektivnih činjenica'. Ako možemo govoriti u burdjevskim terminima, ovo je bila velika pobjeda za borbu predstavljanja koja se vodila na polju diskursa post-istine. Rječnici imaju moć u konstrukciji realnosti kroz jezik. Doživljavaju se kao formalizacija jezika od jezičnih stručnjaka, te se mnogi nekritički pozivaju na njihove definicije kao konačnog arbitra značenja. U ovom slučaju imamo jedan od najutjecajnijih rječnika engleskog jezika koji je učvrstio viziju polja borbe opisanu od praktičara diskursa post-istine, čime taj izbor postaje *par excellence* politički čin.

⁸ U izvorniku: „an adjective defined as ‘relating to or denoting circumstances in which objective facts are less influential in shaping public opinion than appeals to emotion and personal belief’ (oxforddictionaries.com, 2016).

Nakon ustoličenja Donalda Trumpa početkom 2017. godine se mijenjaju politički uvjeti koji vode diskurs. Trump je prešao iz faze kampanje u fazu vladavine. Nastavak diskursa će tako biti fokusiran na njegove činove kao Predsjednika SAD-a, no pritom više na njegove govorne činove – njegov komunikacijski stil i dalje zadržava sva svojstva iz kampanje te navlači imputacije za laganje i obmanu. U „američkoj eri“ diskursa se pojavljuju i nove konstrukcije polarnih identiteta. To su sada one između Trumpa i njegovih podržavatelja, što eventualno zahvaća cijelu Republikansku stranku i sve konzervativne struje u SAD-u. Naspram toga se konstruira identitet onih 'predanih istini i demokraciji'.

Zanimljivo, kao što je bilo u britanskom slučaju, 'frakcija istine' se ne identificira sa specifičnom strankom (osim u rijetkim slučajevima). Ali u kontekstu američkog dualnog stranačkog sustava to je ipak implicitno Demokratska stranka, ako ništa jer je neprijateljska strana identificirana sa Republikanskom strankom. Ali fokus konstrukcije identiteta je primarno na već utemeljenim akterima – stručnjacima, znanstvenicima, novinarima itd. To je u jednu ruku jasno jer većinom takvi sudjeluju u zahvaćenim objavama u kojima se događa diskurs post-istine. Nazovimo tu skupinu od sada, radi sažetosti, 'agenti istine'. Kao što je već utvrđeno u britanskom slučaju (a mnogo sadržaja je šablonski preuzeto od tamo), oni su branitelji demokracije koja u potpunosti ovisi o istini, a njihovi suparnici, redovito politički akteri klasične kategorizacije (stranka, političari, pristrano biračko tijelo, itd.) su oni koji narušavaju demokraciju. Pitanje 'istine' je izravno politizirano njenim sjedinjenjem s pojmom demokracije te primijenjeno na aktualnu političku situaciju. Identitet strane 'istine' se tako difuzno širi na sve one oponirane Trumpu i njegovim agentima „post-istine“, s posebnim naglaskom na spomenute agente istine – oni su (do)nositelji istine koja omogućava svima, pa i onima bez njihovih epistemičkih vrlina, da sudjeluju u 'pravednom' političkom poretku. U drugu ruku je istina istovremeno 'depolitizirana', iliti prikrija se politički karakter spomenutog povlačenja granice između istine i neistine – istini nisu potrebni klasični politički subjekti stranaka, političara ili birača – ona stoji sama za sebe. Sudjelovanje u njoj nije uvjetovano politikom (a ipak ona uvjetuje i vodi politiku).

Na tom tragu, nakon prvog šoka Trumpovog izbora sve se više intenziviraju eksplanacijski pristupi u diskursu. Fenomen post-istine, sada utjelovljen u sintagmi „era post-istine“ se objašnjava sa gledišta raznoraznih stručnih i znanstvenih pristupa – sociologije, filozofije, političke znanosti pa i vrlo često perspektive sigurnosti i obrane. Tijekom 2017. počinje kaskada publicistike koja u polemičkom obliku nastoji objasniti situaciju, definirati linije borbe te predložiti daljnju djelatnost. Time struktura diskursa poprima konačni oblik, te će se do kraja promatranog razdoblja uglavnom manifestirati u tim žanrovima – novinarski

članci, kolumne i komentari, stručna objašnjenja itd. Jezgrovite teme i motivi ostaju načelno isti, rekonfigurirajući se u raznim oblicima s uplivom perifernih ideja koje ne utječu bitno na osnovnu formu i sadržaj.

3.3. – Tematski prikaz

a) Demokracija i institucije

Demokracija je uz pojam istine jedan od dva bitna pojma diskursa post-istine. Centralna premisa jest da je ona u ovom trenutku ugrožena. Fenomen „post-istine“ nagriza njene temeljne vrijednosti i funkcije – potencirano od strane aktera koji potiču i profitiraju od post-istinitog stanja. Kao politički sustav, ona u ovom trenutku slabosti ne može osigurati svoje temeljne ciljeve – slobodu i prosperitet. Zato je treba obraniti od post-istine, obnoviti i ponovno afirmirati.

No valja postaviti pitanje na što diskurs post-istine misli kad govori o demokraciji? U jednom dijelu članaka se ona poistovjećuje sa predstavničkom liberalnom demokracijom kao 'jedinim dobrim' sustavom koji osigurava slobodu i prosperitet, iliti trenutnom konstitucionalnom paradigmom koja postoji u zemljama „slobodnog svijeta“. No u većini članaka nije objašnjeno što se pod time misli, već pojam „demokracija“ stoji kao iznimno pozitivan simbol neprecizna sadržaja. Demokracija se postavlja kao uzvišena politička vrlina, bez proceduralnog ili institucionalnog određenja. Slično kao što su u 20. stoljeću pisali teoretičari demokracije poput Sartorija ili Dahla, na djelu je „demokratska konfuzija“ gdje taj pojam nema sadržaja osim počasnog, pozitivnog pojma – „pojam koji može značiti bilo što, a obično ne znači ništa“. No u ovom kontekstu se također aktivira borbeni karakter pojma, slično kao u razdoblju Hladnog rata kada pišu Sartori i Dahl. Demokracija kao pojam postaje „ofenzivno-defanzivan“, usmjeren prema identificiranom neprijatelju, te akumulira normativan sadržaj koji definira pozicije i uloge borbe (Matan 2014: 76-78).

Koji je taj normativan sadržaj u ovom slučaju? Kraj standardnog punjenja pojma vrlinama slobode i prosperiteta, puno veći značaj dobiva identificiranje i ravnanje demokracije sa 'istinom'. Štoviše, sama demokracija ovisi o istini - činjenice su 'svete' u liberalnoj demokraciji, one ju spašavaju kada je u opasnosti. Kao glavni izvor istine se postulira 'objektivna metoda' – znanost, koja proizvodi neupitne činjenice. Znanost i objektivnost su obilježja 'stručnjaka' (onih koje Michael Gove napada, ali i koji se sami identificiraju kao

branitelji demokracije) – koji nam nude znanje kojim možemo ispravno djelovati ne samo u politici već općenito u životu. Još jedna klasa koja ima pristup objektivnosti su novinari – oni posjeduju „profesionalnu etiku objektivnosti“ koja im nalaže da izvještavaju „tačno, pošteno i neovisno“, što jamči da je izvještavanje i „istinito“ (McNair, 2003: 72). Tek kada baratamo tim objektivnim činjenicama možemo imati 'razuman' demokratski proces – eksplicitno se demokracija i racionalna metoda označuju idealom prosvjetiteljstva i modernosti. Ta dva elementa su međuovisna – racionalna metoda ovisi o slobodi koja se nalazi u demokraciji – javna sfera nudi slobodu raspravu putem koje se dolazi do istine, a istina uvijek na kraju prevladava – slično argumentu J.S. Milla iz njegovog eseja „O slobodi“, dok demokracija ne može funkcionirati bez istine i činjenica koje pravilno usmjeravaju njene aktere u političkom procesu. Demokracija mora biti obranjena između ostalog ponovnom afirmacije istine u njoj. To mora biti učinjeno na institucionalnoj razini, pa do mjere da neki čak predlažu da demokracija kao politički sustav mora 'nametnuti' (*enforce*) istinu (Flinders, 2016). U tom kontekstu, trenutna politička borba se ne opisuje kao borba dvaju različitih političkih struja već borba istine i laži – motiv koji će se redovito ponavljati i služiti da opiše kasnije političke borbe.

Ako ovo možemo uvjetno nazvati 'defanzivnim' sadržajem, kako onda izgleda 'ofenzivan'? Prije nego krene u konstrukciju neprijatelja, diskurs detaljno opisuje ono što se nalazi s druge strane istine i demokracije – „alternativna stvarnost“, gdje nema nikakvih političkih i kulturnih normi koje propisuju zajednički život. Politika koja se vodi emocijama i osjećajima umjesto istinom i činjenicama. Fikcija naspram stvarnosti, kaos umjesto istine. Naravno tu su i vrlo konkretni neprijatelji vrlo jasno označeni kao 'antidemokratski', no više o njima kasnije.

Što se događa kada istina u demokraciji jenjava i prevladava 'lažna stvarnost'? Sama demokracija kao politički sustav pati te njene političke norme i kultura više nisu djelatne. Tvrdi se da izostaje zajednički temeljni konsenzus, pa se time postavlja u pitanje osnovno zajedništvo političkog tijela. Ako građani nemaju pristup istini i ne vjeruju u nju, ne mogu djelovati kao slobodni politički subjekti već su podložni manipulacijama. U siječnju 2017. nalazi se interesantan trenutak shvaćanja istine kao strukturnog uvjeta liberalne demokracije. European Council on Foreign Relations, think-tank fokusiran na vanjsku i sigurnosnu politiku Europske unije objavljuje članak „Kako izbjeći svijet post-istine“ („How to avoid a post-truth world“). Autori, Sebastian Dullien i Jeremy Shapiro, po struci fokusirani na međunarodnu ekonomiju (Shapiro) i međunarodnu politiku (Dullien), 'prisutnost istine' u političkom poretku liberalne demokracije nazivaju vrstom „kritične infrastrukture“ u obliku „integriteta informacija“. To je institucionalizacija liberalne vrijednosti slobode govora koja osim moralne ima i pragmatičnu

funkciju ostvarivanja osnovnog konsenzusa pa time i jamči stabilnost političkog poretka. Pretpostavka je naravno da će taj konsenzus biti racionalan – nije poanta da su slobodne teći bilo kakve informacije – bitno je da teku 'istinite informacije'. Tu ulogu, na kraju krajeva, velikim dijelom zauzimaju stručnjaci koji su vrlinom metode sposobni proizvoditi upotrebljivo znanje za sferu javnih politika.

No ta je infrastruktura ugrožena novim razvojem događaja. Informacijska tehnologija interneta, društvenih mreža stvara bujicu informacija za koju nismo bili spremni – gdje naravno teku i „zagađenja“ lažnih vijesti, teorija zavjere itd. Tradicionalni izvori informacija i znanja (novinarstvo i struka) gube utjecaj, te je konačni rezultat „nemogućnost ostvarivanja političkog konsenzusa čak i oko prilično tehnokratskih pitanja poput zdravstvene skrbi i mirovinske reforme“ (Dullien, Shapiro, 2017). Drugi rezultat koji ugrožava liberalnu demokraciju je mogućnost vanjske manipulacije, gdje strane sile i „posebni interesi“ mogu „ubrizgati otrov“ u nepregledni tok informacija, što čini cijelu stvar problemom nacionalne i svjetske sigurnosti. Autori predlažu uspostavu kontrole nad tokom informacija, te daju nekoliko konkretnih rješenja.

Velik je fokus na 'institucijama', pod čime se podrazumijeva puno više od političkih institucija liberalne demokracije, a koje su ipak ključne za njeno funkcioniranje, pa i neophodne za 'snažno i zdravo društvo'. Često se u člancima citiraju raznorazna istraživanja i ankete na temelju kojih se zaključuje o ogromnom padu povjerenja u 'institucije' (što se pod time točno podrazumijeva varira od članka do članka). Tu se nalaze obrazovanje, pravni sustav, ekonomija, mediji, znanost, itd. Osim već spomenutih institucija sveučilišta i struke koje nam pružaju istinito znanje, na paljbi se nalaze i mediji. Oni se doživljavaju kao posebno relevantno polje odvijanja fenomena „post-istine“ – laži se ne šire samo internetom i društvenim medijima već i tradicionalnim medijima, napose onima koji se konzervativno orijentiraju (u tom smislu obično se optužuje Fox News). Cilj je ponovna afirmacija i vraćanje povjerenja u sve te institucije, a pogotovo novinarstvo radi neophodnosti za osiguravanje 'zdrave' javne sfere. Radikalnu formulaciju toga daje jedan od članaka iz ranijeg razdoblja pojave pojma post-istine: članak New York Timesa iz 2012, koji propisuje pastoralnu ulogu novinara nad demokratskom javnošću – „Novinari se moraju iznimno potruditi da progledaju kroz spin i pomognu svojim čitateljima znati u što da vjeruju, pomoći im da razumiju kompleksne i sporne teme. Što su više etablirane novinarske organizacije sposobne da izgovaraju etablirane istine i drže se njih, to bolje za njihovu publiku i za samu demokraciju“ (Sullivan, 2012). Institucije pružaju sankcioniranu i zajamčenu istinu u koju građani mogu vjerovati.

Velik broj članaka postulira da je konačna sudbina demokracije u ovim uvjetima pad u autoritarizam, pa čak i totalitarizam. S vremenom se u analiziranim tekstovima pojavljuje nova skupina „post-istinitih“ političara van konteksta SAD-a ili Ujedinjenog Kraljevstva – kadar populističkih ili autoritarnih političara ili stranaka. Tu nalazimo PiS u Poljskoj, AfD u Njemačkoj ali i autoritarne režime Erdogana u Turskoj i Putina u Rusiji. Oni su također prihvatili taktike „post-istine“ (nakon što ih uvodi Trump) koje koriste u svojim populističkim kampanjama i autoritarnim vladavinama. Time se implicitno sadašnje stanje označava kao potencijalni uvod u autoritarne poretke. Posebnu radikalizaciju ovoga je dao povjesničar Timothy Snyder, koji je u intervjuu za Vox zaključio: “Post-istina je pred-fašizam”. Kada nastane razdvajanje između onoga što se čuje u javnosti i onoga što je činjenično istina, tada slijedi predaja demokracije tiraniji – „Napustiti činjenice znači napustiti demokraciju“. On svoje zaključke donosi na temelju analize Hannah Arendt iz njene knjige „Izvori totalitarizma“. Snyder tvrdi da je situacija u kojoj se sada nalazimo vrlo slična onoj u Njemačkoj pred dolazak nacizma na vlast te njihovim propagandnim taktikama kako ih opisuje Arendt. Afirmira važnost istine za demokraciju – „Važna je zato jer ako nemamo činjenice, nemamo vladavinu prava. Ako nemamo vladavinu prava, nemamo demokraciju. Ljudi koji se žele riješiti demokracije i vladavine prava to potpuno razumiju, i zato aktivno promoviraju svoju alternativnu viziju“. Nestanak istine otvara vrata demagozima da nameću svoje 'velike mitove' te putem njih kontroliraju društvo (Illing, 2017). Broj kasnijih članaka će na tragu Snydera također, često vrlo nekritički i nepromišljeno, citirati uvide Arendt o totalitarizmu.

b) Istina i činjenice

Pojam istine dijeli sličnu sudbinu kao i pojam demokracije u smislu da nema čvrsto određenu jezgru. Osim nekoliko uputa prema znanstvenom realizmu i korespondencijskoj teoriji istine, ona ostaje egzaltirani simbol, šuplja zlatna ljuska koja se puni značenjem po potrebi. Slijedom toga ona ostaje temeljno apstraktna ideja koja se beskonačno puni pozitivnim normativnim odrednicama s kojom se pojedini akteri pa i politički sustavi blisko asociraju, ili disociraju. Karakterizacije istine idu od gotovo platonističke ideje dobra do razmatranja njenog kompleksnijeg karaktera pa čak i ograničenog pluralizma. No nikad ne idu do 'relativističkih' karakterizacija u stilu npr. post-strukturalizma već se takve ideje odbacuju te štoviše označuju 'antitezom' istine.

U najidealiziranijem obliku istina stoji kao objektivna, činjenična, dokučiva, jednoznačna. Ona je uvijek prisutna, uvijek dostupna i prema njoj se treba uvijek ravnati. Ona

nije političko pitanje – postojana je, makar apstraktno, onkraj svih sukoba. Ona često stoji u opoziciji s emocijama i osjećajima – ispravna epistemologija zahtjeva racionalan pristup i čvrstu metodu koja bez većih problema otkriva istinu. Ta metoda je uglavnom dostupna samo agentima istine – stručnjacima, znanstvenicima, novinarima, čiji je poseban zadatak osim otkrivanja istine i njeno nepristrano razglašavanje, u suvremenim uvjetima putem medija. Istina je dostupna i laicima, dok god ostanu odani racionalnosti, razumu i logici, često nazvanim „prosvjetiteljskim idealom“, no 'viša istina' ostaje u posjedu struke. Kada diskurs naglašava kompleksnost i ne toliko jednostavnu dokučivost istine, to uglavnom služi da krajnje težište prebaci na struku i tako utvrdi njihov konačni autoritet.

Istina je važna za ljudsko djelovanje – bez istinitih činjenica primijenjenih na racionalan način ni pojedinci pa u konačnici ni politički sustavi ne mogu djelovati ispravno. Posebna pozornost se daje znanosti, koja kao fundamentalno obilježena traganjem za istinom stoji kao gotovo apstraktna, dobra sila koja donosi blagostanje – pomaže nam rješavati aktualne probleme te osigurava tehnološki i epistemički (čak i moralni) napredak koji povećava kvalitetu života. Na socijalnoj razini, istina pruža opći konsenzus koji osigurava jedinstvo društvenog tijela. U njenom izostanku ili namjernom uništenju, društveno pa i političko tkivo se raspada, nastaje nepovjerenje, dezorganizacija i nasilje. Valja napomenuti da se pritom istina nikad ne karakterizira kao neka opća ideologija, nacionalni mit ili neko drugo opće uvjerenje čiji je sadržaj sporedan formi. Istina može biti samo objektivna, dana, vječna. Sve ostalo je zavaravanje i ima neizvjesnu budućnost. Politički sustav koji je sposoban integrirati istinu je liberalna demokracija, na način opisan ranije. Na tragu toga se za nju vezuju, kao i za samu istinu, razni „prosvjeteljski“ politički projekti poput liberalnog internacionalizma, antiklerikalizma te zaštite ljudskih prava.

Istina se konstruira u opoziciji onoga što dolazi u njenom izostanku. Pretpostavka je da u „eri post-istine“ istina slabi, ako već nije proglašen njen potpuni nestanak. Prevladavaju laži i manipulacije, pa se često koriste i metafore kaosa i nereda, 'prljanja', 'zagađenja' i općenito entropije istine. Kao glavni generator tog kaosa i uništenja istine navode se optuženi akteri: Donald Trump, brexitovci, populist, itd. No sa strukturalne strane se identificiraju se internet i društveni mediji te njihov kaotičan, nekontroliran i premoćan tok informacija, mnoge od kojih nisu niti blizu istini ali se ipak nastoje zamaskirati i predstaviti kao ona – „fake news“, teorije zavjere, neprovjerene informacije itd. Taj strukturalan aspekt stoji ili samostalno ili je podređen zavjereničkom djelovanju aktera „post-istine“

U navali tih pojava, istina je ugrožena. Dobar dio članaka ide do krajnjeg fatalizma, gdje je ona već dokrajčena. Kasnije formirana fraza, „era post-istine“ do kraja radikalizira

premisu sadržanu u pojmu – radi se općem društvenom stanju, o novom razdoblju u kojem „istina“ više nema snagu, te štoviše nije više moguće govoriti istinu i očekivati da će po samoj svojoj vrlini „usklađenosti sa stvarnošću“ ona služiti kao nadmoćni argument. Istina je bila, više nije. Njen izostanak tako narušava našu sposobnost da se vodimo njome pri racionalnom djelovanju, stvaramo znanje, društveno se vežemo uz zajednički konsenzus pa i da se politički ostvarimo.

Na tom tragu, istina se često opisuje u moralnom registru. Govoriti istinu je moralno i odgovorno, biti predan istini je vrlina. Istina je elementarna komponentna našeg moralnog i etičkog sustava. Okrenutost istini je ogled pravilnog moralnog karaktera. Nasuprot tome leži moralna degeneracija - neiskrenost, licemjerje, iracionalnosti, pa i moralni relativizam (što se sve pripisuje ovim akterima). Ta moralnost se najčešće otkriva na razini pojedinca – samo promjenom vlastitog karaktera, 'primanjem istine u svoje srce', možemo ostati predani istini. Osobna 'istinitost' je održiva tek s drugim, vezanim uvjetom – njenom institucionalizacijom u društvu poput u već spomenutim institucijama predanima istini. Nema jednog bez drugog, ako pada jedno i drugo brzo nestaje. U sadašnjem stanju je oboje nagriženo, za što su odgovorni prozvani akteri i strukturni procesi.

Kada smo otkrili vrijednost istine, tada se možemo za nju boriti. Bila ona napadnuta ili već pobijeđena, u ovom presudnom trenutku treba aktivno djelovati da ne bi bila nepovratno izgubljena. Područje borbe se ocrta diljem društvenog polja – u svim ključnim institucijama istine, pogotovo u obrazovanju, medijima i sveučilištu. Prvo treba obraniti te utvrde pod opsadom, a nakon toga mobilizirati populaciju i raznim metodama ih uvjeriti u istinu. Na kraju, stiže konačna bitka na političkom polju – pobjeda nad konzervativnim strankama koje su se odale „post-istini“. Glavni negativac je pritom naravno Donald Trump, te se uz njegov konačni pad već veže cijela mitologija konačne borbe – prvenstveno optužnica i presuda slijedom uspjeha istrage Roberta Muellera kao osvetnički čin pravde i istine, te potencijalni opoziv Donalda Trampa s pozicije predsjednika SAD-a. Iako se konačni cilj nalazi na polju politike te se vodi metodama demokratskih institucija, cijela borba često nije prikazana kao politička, odnosno kao sukob dvaju različitih vizija društvenog uređenja. Ona se uzdiže na višu razinu – riječima Jonathana Freedlanda, kolumnista Guardian: „Velika podjela našeg vremena možda ipak nije između ljevice i desnice ili otvorenog i zatvorenog društva, nego posrijedi ipak nešto temeljnije: između onoga što je istinito i onoga što je lažno“ (Freedland, 2018).

c) Implicirani akteri

Kao prvi i glavni propagator post-istine gotovo svugdje stoji Donald Trump. Još u prvoj polovici 2016. godine, dok je tek bio u kampanji za nominaciju Republikanske stranke je u medijima proglašen ocem „post-istinite“ politike. Čak i za vrijeme „britanske faze“ diskursa, on figurira kao veliki inovator, čiji su stil u Ujedinjenom Kraljevstvu preuzeli 'brexitovci'. Od te čete su najspominjaniji Boris Johnson, Nigel Farage, Michael Gove, itd. Iako su najčešće figure redovito iz konzervativnih frakcija, našlo ih se nekoliko s ljevice – Jeremy Corbyn u Britaniji i Julia Salazar u SAD-u. Doduše, naspram konzervativaca, optužbe usmjerene njima su rijetke i marginalne.

Zanimljivo, dok su ujedinjenom kraljevstvu kao „post-istiniti“ označavani uglavnom pojedinci, uglavnom iz Konzervativne stranke ili UKIP-a, u SAD-u krug optuženih počinje od pojedinca Donalda Trampa te se koncentrično širi prvo na njegove najbliže suradnike i članove kabineta (bivše i sadašnje), kao što su savjetnici Kellyanne Conway i Steve Bannon, glasnogovornici Sean Spicer i Sarah Huckabee Sanders, itd. Također ostaju relevantni svi njegovi suradnici u kampanji – Paul Manafort, Michael Flynn, Michael Cohen i ostali koji su sudjelovali u stvaranju političke kampanje koja je bila ne samo obmanjujuća već i zavjerenička, zbog čega su navedene persone već optužene u istrazi Roberta Muellera. Nakon ureda predsjednika SAD-a i njegovih bliskih suradnika krug zahvaća republikanske predstavnike u kongresu SAD-a, od čega se širi na čitavu republikansku stranku, njihove podržavatelje pa na kraju i gotovo sve konzervativne struje u SAD-u te cijeli splet konzervativnih medija (FOX News prvenstveno). Cijeli jedan ideološki obilježen dio populacije SAD-a je impliciran u diskursu post-istine.

Van tih dviju zemalja nabraja se čitav niz suučesnika u praksama post-istine, no koji ipak stoje tek kao periferni slučajevi kraj epicentra Trampa. U Europi nalazimo populističke stranke AfD u Njemačkoj, PiS u Poljskoj, Front National u Francuskoj, Fidesz u Mađarskoj. Zapravo bilo tko označen populizmom je implicitno „post-istinit“. Van Europe se nabraja čitav niz autoritarnih režima i vođa – Erdogan u Turskoj, Assad u Siriji, Xi Jinping u Kini, Chavez u Venezueli, Duterte na Filipinima te naravno Putin u Rusiji. U njihovim autoritarnim političkim taktikama se „post-istina“ već podrazumijeva, čime se npr. Trampa izravno dovodi u vezu s autoritarizmom. Ponegdje se Trump spominje kao veliki inovator kojeg ovi imitiraju u njegovim obmanjujućim tehnikama, dok se drugdje tvrdi da je on učio od diktatora. Smjer i veza utjecaja nisu razjašnjeni, no po asocijaciji se svi ti akteri trpaju u isti koš kako bi se

uspostavio protudemokratski i obmanjujući karakter svih njih, ali i pokazalo kako je „era post-istine“ sada sveprisutni, sveprožimajući i globalni fenomen.

Sad kada smo ih identificirali, valja navesti što sve stoji u njihovoj optužnici. Te figure, ali i svi koji ih podržavaju, se opisuju kao uništavatelji istine, ili kroz namjernu manipulaciju ili jednostavno vlastitom nebrigom za istinu. Oni odbacuju stručno i znanstveno znanje te nadomještavaju teorijama zavjere. Oni su populisti koji ne mare za demokraciju već samo za vlastitu moć. Također ih se često označava kao ksenofobe, rasiste i seksiste. Redovit je prezir prema njihovim biračima – skloni su biti zadivljeni spektaklom, neobrazovani su i netolerantni. Ne vjeruju demokratskim i društvenim institucijama pa tako traže alternativu u populističkim nagonima spomenutih, prihvaćajući njihovu 'lažnu stvarnost'.

Nebrojeni članci kreću s premisom da laganje u politici ipak nije ništa novo – političari lažu otkad je političkih zajednica. No danas nam se ipak predstavlja nekakav novitet. Trump, na primjer, laže besramno, sustavno i s do sad neviđenim intenzitetom. Kao redoviti dokaz toga se iščitavaju i pokazuju bilješke „fact-checking“ organizacija koje nude detaljne liste svih Trumpovih laži. Na kraju krajeva Trump uspijeva u tome i postiže političku podršku. Koja je njegova tajna? Njegova metoda? Prema dosadašnjoj političkoj logici, istina, a ne laži donosi politički uspjeh. Naši komentatori se pitaju - kako su Trump, brexitovci ili neki drugi akteri obrnuli taj odnos?

Prvenstveno, oni koriste novu tehnologiju društvenih medija koja im omogućava da šire svoje laži u obimu bez presedana, maskirajući ih kao legitimne informacije. Vodeća forma je „fake news“, to jest lažne web stranice konstruirane da ostavljaju dojam legitimnosti, a ipak prepune fiktivnih reportaža i pristranih komentara. Druga metoda je izravna komunikacija s publikom putem društvenih mreža poput Twittera, gdje će se npr. Donald Trump obratiti svojih 56 milijuna pratitelja te koristeći agresivni, ksenofobni, manipulativni, obmanjujući stil napadati političke protivnike pa i proturječiti svim informacijama koje ga predstavljaju u negativnom svijetlu, ili mu prosto ne odgovaraju. Štoviše, on će njih prozvati 'fake news'. Trumpovi 'tweetovi' će zatim biti 'retweetani' u još većim milijunima te će njegove laži ostvariti doseg o kojem niti jedan dosadašnji medij nije mogao sanjati. Kulpabilnost Trumpovih podržavatelja dijelom dolazi iz toga što upravo oni 'retweetaju' i 'shareaju' njegove laži i lažne vijesti koje ga podržavaju. Oni su ta masa društvenih medija koja će nekritički širiti sporni sadržaj te još više ljudi saplesti u mrežu obmane. A onda opet, oni koji 'nasjednu' su jednako tako krivi što su nekritički prihvatili kompromitiran sadržaj. Time se stvara prostor 'alternativne stvarnosti' – cijela post-istinita politička i društvena sfera je napustila stvarni svijet te iz svoje 'komore jeke' planira rušenje demokracije i uspostavu autoritarnih poredaka.

Ono što je posebno korozivno za istinu u društvu je ne samo što su političke taktike preuzele formu obmane, već i to što su sklopili savez sa raznim obmanjivačima koji su do sad postojali na marginama društva i javne sfere. To su prvo teoretičari zavjere (na primjer Alex Jones i njegov Infowars) i čitav njihov imaginarij masona, guštera, cionističke svjetske vladavine, itd, ili u danas popularnijem obliku – globalizam, 'deep state', George Soros, itd. Kaos „post-istine“ je te različite, često opskurne teorije zavjere pogurao sa margina u mainstream - i doista, sve motive iz drugog navedenog seta se može naći u diskursu Donalda Trumpa, kao i u redovnom programu Fox Newsa. Uz njih se još navlači i cijela četa šarlatana i 'prodavača zmijskog ulja' – najčešći primjeri su odbijanje cjepiva i negiranje klimatskih promjena, koji se smatraju posebno uvredljivima pošto se obje teme doživljavaju znanstveno zajamčenima. A znanost se, kao što smo već spomenuli, postavlja kao jedan od najvažnijih ako ne i upravo najvažniji donositelj i jamac istine. Negiranje klimatskih promjena posebno služi da se optužba „post-istine“ poveže sa najvećim mogućim krugom prijestupnika, pošto se već dugo veže za politike Republikanske stranke. Na liniji su se našle i konzervativne religijske skupine, česti podržavatelji Republikanske stranke – evangelističko viđenje Biblije kao jedinog izvora istine se direktno kosi sa racionalnim prosvjetiteljskim idealom.

Postoji još nekoliko optuženika koje valja posebno spomenuti. Prvi je Rusija, često personificirana u Vladimiru Putinu. Kad god se „post-istina“ predstavlja kao sigurnosni problem, Rusiju se implicitno postavlja kao vodeću prijetnju. Oni koriste taktike „hibridnog ratovanja“ poput mobiliziranja 'trolova' na društvenim mrežama da stvaraju i raspačavaju 'fake news' sadržaj, ili npr. 'botova' koji su automatizirani programi sa svrhom stvaranja i personificiranja stvarnih ljudi na društvenim mrežama, time umjetno stvarajući privid velike zastupljenosti određenog diskursa. Ukratko, napredna internetska propaganda. Osim takvog propagandnog djelovanja Rusiju se optužuje da je ciljano utjecala na predsjedničke izbore u SAD-u te u konačnici imala presudan utjecaj na izbor Donalda Trumpa. Osim navedenih metoda internetske propagande koji su usmjeravani na stvaranje privida podrške Trumpu, Rusija je provela akciju hakiranja političkih aktera u SAD-u, selektivno raspačavajući njihovu ukradenu elektroničku poštu putem WikiLeaksa kako bi nanijeli štetu Trumpovim političkim protivnicima. U najradikalnijem obliku, optužbe na račun Rusije idu toliku daleko da Trumpa prozivaju 'ruskim agentom', 'Putinovom lutkom' te općenito Ruskim projektom čiji je cilj bio kompromitiranje političkog sustava SAD-a. Rusija je opasan geopolitički akter koji napada SAD subverzivnim metodama.

Drugo, kasnije se redovito spominju velike internetske i tehnološke kompanije, uglavnom Google, Facebook, Youtube, Twitter, ali povremeno još nekolicina poput Reddita.

Njima se imputira da se „fake news“ i propaganda šire upravo njihovim medijima i internetskim uslugama, ali da oni tome progledavaju kroz prste u svrhu profita – njihov poslovni model donosi zaradu na bazi što većeg informacijskog toka, neovisno o sadržaju. Poziva ih se na odgovornost da učine nešto po tom pitanju i reguliraju svoje usluge kako bi pravovremeno uklonili kompromitiran sadržaj. U široj slici, optužuje ih se da su njihovi društveni mediji uništili tradicionalne medije. Većina populacije sada informacije dobiva upravo preko njih, a za razliku od tradicionalnih medija nema nikakve kontrole kvalitete i sadržaja. S obzirom da je taj novi model daleko profitabilniji od starih vrsta novinarstva, tradicionalni mediji se nalaze u nepovoljnim poslovnim situacijama gdje gube čitateljstvo i utjecaj, te da bi nadoknadili oponašaju nove medije, prihvaćajući s time sve njihove poroke – nije bitna kvaliteta sadržaja, bitan je 'broj klikova'.

Treća kategorija koju ću zahvatiti je kvalitativno drukčija od svih navedenih, utoliko što nije izravno prisutan akter u suvremenoj situaciji. Njihova odgovornost dolazi od toga što ostvarili ogroman utjecaj čije su ideje omogućile „eru post-istine“. To su takozvani „postmodernisti“. Radi se zapravo o oživljavanju stare ideje da su intelektualci poput Foucaulta, Derride, Lyotarda, Nietzschea, Heideggera te čitave frankfurtske škole kritičke teorije u svoje doba razvijali ideje koje afirmiraju epistemički i moralni relativizam, odbili prosvjetiteljske i liberalne vrijednosti te općenito promicali 'degeneraciju zapadne civilizacije'. Njihove ideje su prigrlili radikalni intelektualci na sveučilištima koji naglašavaju emocije i subjektivnost naspram razuma i objektivnosti, udarajući na samu srž istine koja zatim propada. Ideja o kobnom utjecaju postmodernizma se ponovno oživljava dosta rano u slijedu diskursa, još 2016 (primjerice od strane poznatog britanskog filozofa A.C. Graylinga), no posebno se afirmira tijekom 2017. u nizu prvih knjiga o fenomenu „post-istine“. Matthew d'Ancona, autor knjige „Post-istina: novi rat protiv istine te kako uzvratiti“ (d'Ancona, 2017) početke cijelog fenomena „post-istine“ vidi u radovima već navedenih figura (Poole, 2017). No pravu renesansu ovaj diskurs doživljava drugom serijom publikacija u lipnju i srpnju 2018, kada knjige izdaju Michiko Kakutani – „Smrt istine“ (Kakutani, 2018) te Lee McIntyre – „Post-istina“ (McIntyre, 2018). „Postmodernizam“ se više ne odnosi samo na tajanstveni utjecaj preminulih autora već na direktni utjecaj na sve aktualne aktere „post-istine“. Knjige starih Francuza su čitali mnogi Trumpovi podržavatelji i širitelji laži gdje iz čega su zaključili da nema apsolutne istine te da je istina samo 'moć', iz čega izvode svoje djelovanje širenja dezinformacija. Na kraju se i sam Trump naziva postmodernistom. McIntyre čak citira Mikea Cernovicha, poznatog teoretičara zavjeta i 'alt-rightovca', koji spominje da je na koledžu „čitao Derridu“ (Lozada, 2018)

Ti stavovi su brzo naišli na oštre kritičke reakcije. Ističu niz grešaka i slabih zaključaka „postmoderne teze“ – autori se prikazuju kao homogena zavjerenička skupina, dok su u stvarnosti često bili u potpunom nesuglasju jedni s drugim. Njihove ideje su iskrivljavane i pristrano interpretirane kako bi odgovarale nekoj zajedničkoj 'postmodernoj' negaciji istine. No na kraju krajeva, najvažnija kritika je da svi koji optužuju 'postmodernizam' ne nude nikakvu uvjerljivu uzročnu poveznicu između njega i stanja za koje se tvrdi da je odgovoran. Stvari redovito ostaju na asocijaciji po (izmišljenoj) sličnosti. Ako išta, navodni 'postmodernisti' nam pomažu da razumijemo stanje raspada zajedničkih narativa (Hanlon, 2018).

d) Narod i društveno stanje

S obzirom da je „era post-istine“ stupila na snagu ne samo kao izazov demokraciji, već se i politički manifestirala upravo demokratskim procesom, redovita su preispitivanja stanja društva i populacije koja je u njoj odlučila sudjelovati. Što je narod uvuklo u vrtlog laži? Karakterizacije su sasvim različite – možemo ocrtati tri različite koje narodu pripisuju više ili manje moći djelovanja, utjecaja ali i odgovornosti za situaciju.

Prva i najranija se pojavljuje u „britanskoj fazi“ netom nakon referenduma. Opisuje one koji su glasali u korist izlaska iz Europske unije kao „gubitnike globalizacije“, „žrtve neoliberalizma“ – stanovništvo slabije razvijenih dijelova Britanije čija zaboravljenost od strane 'elita', smještenih u Londonu, uzrokuje 'bijes i ljutnju' (karakterizirano kao iracionalne emocije). Našavši se u nezavidnoj socioekonomskoj situaciji, na donjim granicama ljestvice nejednakosti, oni gube povjerenje u institucije države i demokracije koje smatraju odgovornima za svoju nemoć. Nezadovoljni su padom životnog standarda, realnih nadnica te slabosti socijalne države – učinci koji se pripisuju financijskoj krizi '08. To nezadovoljstvo usmjeravaju prema elitama Europske Unije i Ujedinjenog Kraljevstva, te u populističkim strujama Brexita nalaze način kako ga efektivno izraziti te se 'osvetiti' elitama. Slično tome, u SAD-u se pojavljuje figura „plavog ovratnika iz ruralnih i nerazvijenih područja“ koji u istoj socioekonomskoj situaciji glasa za Trumpa ne bi li izrazio nezadovoljstvo političkim strukturama i akterima.

No ta vizija već početkom 2017. gubi na utjecaju. Loše ekonomsko stanje i nejednakost se brzo gube kao eksplanacijski faktor, te nastupa jedna puno malicioznija slika naroda. Trumpov glasač sada više nije zaboravljeni plavi ovratnik, već relativno imućni bijeli konzervativac sklon ksenofobiji, rasizmu, nacionalizmu i općenito autoritarizmu. Motiv glasanja za Trumpa nije nezadovoljstvo, već prezir. Šire od Trumpovog biračkog tijela, narodu

se redovito imputira anti-intelektualizam i općenito neznanje. Oni ne razumiju kompleksnost demokratskog procesa, izgradnje javnih politika, znanstvene metode ili stručnog znanja. Oni su skloni biti zadivljeni spektaklom pompoznih političara umjesto da 'razmišljaju vlastitom glavom'. Nemaju osjećaja za demokratsko djelovanje, deliberaciju i međusobno uvažavanje političkih suparnika već prakticiraju tribalizam i polarizaciju, demonizirajući drugu stranu te prihvaćajući 'istine' isključivo na bazi pripadnosti vlastitoj grupi. Taj politički mjehur je upravo ono što konstituira 'alternativnu stvarnost' koja čini manifestaciju „ere post-istine“. Naravno, ova karakterizacija se ipak prvenstveno pripisuje konzervativcima, koji su u Trumpu našli vlastito zrcalo - infantilnost, emocionalnost, prezir i objest. Zapravo žele da im se laže – to im daje značenje i afirmira njihovu viziju svijeta kakva god ona bila i koliko god bila u sukobu sa činjenicama.

Treća slika, najkasnija, oduzima moć djelovanja naroda pa time i dio odgovornosti. Ako je u prvom slučaju vodeći motiv bio u nezadovoljstvo, u drugom prezir, u ovome je strah. „era post-istine“ nam donosi stanje nesigurnosti i zbunjenosti. U masovnom, neprekidnom protoku informacija se čovjek osjeća izgubljeno i kraj milijun različitih perspektiva ne zna čemu vjerovati. Teško je znati što je istina. Osjeća se otuđeno, njegova ontološka sigurnost je narušena. Takvo stanje su iskoristili implicirani akteri „post-istine“ koji su igrajući na taj osjećaj otuđenja i straha izmanipulirali narod i uvjerali u vlastite laži. U potrazi za izgubljenim značenjem se populističko igranje na emocije i nezajamčeno samopouzdanje u vlastite ideje činilo kao sigurna luka u moru nesigurnosti. Uz to su propagandne taktike društvenih medija i interneta gotovo osigurale da birači nemaju izbora – bombardirani lažnim informacijama su samo mogli pristati na ono što vide. Njihov proces asocijacije tako ostaje obilježen političkom polarizacijom kao posljedice „sigurnosti grupe“ – uvjereni su da se van grupe nalazi tama. Tim epistemološkim sklopom nisu sposobni neovisno evaluirati tvrdnje, ideje i informacije, već ovise o tome da im „netko kaže što da misle“. S obzirom da sigurnost nalaze u mjehuru laži i obmana, dolaze u izravni sukob s 'Istinom' s velikim I; to jest znanjem agenata istine i u konačnici s demokracijom. Zadatak je stoga ponovno afirmirati institucije koje pružaju istinito znanje te spasiti izmanipulirani narod iz ralja politički motiviranih laži.

e) Mediji i tehnologija

Počnimo sa člankom koji se posebno bavi ovom temom i koji će biti iznimno utjecajan kasnije - „Kako je tehnologija narušila istinu“ (Viner, 2016) od Katherine Viner, glavne urednice The Guardian, gdje je članak i objavljen 12. lipnja 2016. Teza ovog povećeg eseja

je da društveni mediji ugrožavaju vijesti, novinarstvo i tradicionalne medije. Prvo kroz otimanje njihove publike pa tako ih ostavljajući gladne prihoda, a zatim kroz stvaranje prostora gdje „svatko ima svoje činjenice“ – svi mogu pridonositi toku informacija na internetu. No, kaže, posljedice su bile puno šire od područja medija. Era „post-istine politike“ počinje Brexit referendumom, gdje se strana koja se zalagala za ostanak našla u situaciji gdje „fantazija pobjeđuje činjenice“. Situacija je opet opisana u ključu borbe istine i laži, gdje s jedne strane, one objektivnog novinarstva, imamo informiranu javnost, dok s druge, one populističkih „post-istinitih“ političara imamo neinformiranu razjarenu masu.

Pojavom interneta i društvenih mreža dobivamo nepregledni, intenzivni tok informacija nad kojim nema nikakve kontrole što je istina a što je laž, kao što je to bilo u tradicionalnim medijima. Algoritmi društvenih mreža nas zatvaraju u 'komore jeke' koje se pune tko zna kakvim sadržajem te izoliraju ljude od vanjskog utjecaja, napose društvenih i političkih institucija, a pogotovo onih koje su okrenute istini – novinarstvo, znanost, struka, itd. Ovdje se također po prvi put napadaju velike tehnološke kompanije poput Google-a, Facebooka i Twittera, koje gledaju kroz prste situaciji širenja neistina na vlastitim mrežama, profita radi. Interesantno, teza o malicioznim akterima s namjernim podrijetvom demokracije je ovdje ublažena u korist teze o sustavnom problemu – „Zapanjujući politički razvoji ove godine – uključujući glasovanje o Brexitu i pojave Donalda Trumpa kao republikanskog kandidata za predsjednika SAD-a – nisu samo nusprodukti navale populizma ili revolt gubitnika globalnog kapitalizma. Radi se o simptomu sve veće slabosti masovnih medija, posebno što se tiče kontroliranja granica prihvatljivog govora... Desetljećima su novinari u velikim medijskim organizacijama služili kao 'gatekeeperi' koji su dosuđivali koje ideje se smiju javno raspravljati, a koje se smatraju previše radikalnima“ (Viner, 2016). Breme ovakvog stanja, gdje profesionalno novinarstvo gubi svoju ulogu i moć, gdje su istina i činjenice izgubile na vrijednosti, se stavlja na razvoj novih informacijskih tehnologija i njihov učinak na javnu sferu.

Društveni mediji tako postaju novo mjesto 'istine'. Citiraju se statistike po kojima većina populacije sada prati vijesti putem njih. Za razliku od tradicionalnih medija, nema nikakvog kontrolnog mehanizma, uredničkog procesa, provjera činjenica ili općenito funkcije „gatekeeper-a“. Novinarski ideal predanosti istini, javnoj službi i kritici moći u novim medijima ne postoji te zbog njihove difuzne prirode teško može biti institucionaliziran. Ključna metafora je ona kaosa, naspram poretka tradicionalnih medija. Upravo takvo polje omogućuje onima koji ionako prakticiraju instrumentalni kaos da postignu svoje ciljeve – populist, teoretičari zavjera, Trump, strane sile itd. čije propagandne tehnike nailaze na plodno tlo.

No nova informacijska tehnologija se također opisuje kao pozitivna, produktivna sila. Ona stoji u polaritetu naspram svom destruktivnom potencijala i ključ se nalazi u njenom savladavanju i usmjeravanju prema pozitivnim učincima. Prvo njenom vlastitom logikom – nužna su nova tehnološka rješenja koja će kontrolirati i usmjeravati tokove informacija te suzbijati one lažne i 'neželjene'. Integrirani fact-checking, automatizirani sustavi nadzora, online edukacija o medijskoj pismenosti i prepoznavanju „fake news-a“ itd. To naravno mora biti popraćeno drugim institucionalnim i pravnim rješenjima, regulacijama društvenih medija i interneta te odgovarajućim sankcijama za prijestupnike.

Što se dogodilo s tradicionalnim medijima? Valja napomenuti da se taj set medija konstruira kao sve ono što ne spada u širitelje „fake news-a“. Ne radi se samo o novinama, radiju, televiziji itd. već svim „uglednim“ medijskim kompanijama koje funkcioniraju duž širokog spektra izdanja. Već spomenuti npr. „The Guardian“ ili „New York Times“ koji djeluju i na internetskim portalima i na društvenim mrežama, ali su za razliku od drugih poštenu i iskreni, odani istini i demokratskim vrijednostima. Ukratko, agenti istine. Ako išta, 'tradicionalnost' se odnosi na tradicionalne medijske vrijednosti koje su sada ugrožene.

Njima već godinama prijete kolaps poslovnog modela. Postupačno gube čitatelje i bore se za „svaki dolar“. Time ne samo pati mogućnost financiranja kvalitetnog novinarstva već se mora prilagođavati novim tržišnim uvjetima koji dodatno nagrizaju njegove ideale. Model zarade na reklamiranju se mora još više intenzivirati, što daje veći utjecaj onima koji te reklame plaćaju. Urednička politika mora biti okrenuta biranju sadržaja koji privlači najviše pažnje, a ne onom koji je najproduktivniji za demokratsku raspravu. Štoviše, time navlače „polarizacijski“ sadržaj koji snažnim emocionalnim nabojem mobilizira publiku. Iako je to možda smisljeno s poslovne strane, ono dodatno produbljuje nepovjerenje među populacijom koja ih počinje smatrati vođene profitom umjesto javnim dobrom. Pojavom društvenih mreža se čitatelji i gledatelji okreću 'komorama jeke' gdje mogu naći sadržaj koji odgovara njihovim predrasudama, dodatno oslabljujući utjecaj tradicionalnih medija.

Oni, dakako, moraju ponovno afirmirati oni što ih je učinilo 'kvalitetnima'. Nanovo se ponavlja novinarski ideal pružanja kvalitetnih reportaža i istinitih informacija, nadziranje i kritika vlasti te općenito okrenutost istini i javnom dobru. Javna sfera kao nužni uvjet demokracije mora biti osigurana takvim novinarstvom, jer bez toga nema deliberacije pa tako ni zajedničkog konsenzusa. Moraju se prilagoditi novim uvjetima bez da kompromitiraju svoju temeljnu zadaću. U kontekstu „ere post-istine“ to ne znači samo ponovno promišljanje i povratak idealima, već i aktivnu borbu protiv svih struja koja ugrožavaju ne samo njih već općenito istinu i demokraciju. Štoviše, oni moraju preuzeti vodstvo u toj borbi te u savezništvu

s ostalim institucijama istine mobilizirati populaciju. Oni moraju biti 'moralno vodstvo' ne samo tijekom rata već i nakon što je rat dobiven. Samo oni imaju metode, resurse i institucionalnu poziciju da učine istinu široko dostupnom.

f) Pozivi na djelovanje

Već smo gore opisali kako se cijela problematika „post-istine“ uobličava kao ako ne već politička, onda kulturna borba. Prvi korak je prihvaćanje svoje pozicije u borbi, to jest afirmaciju samog sebe kao „subjekta istine“, odanost njenim vrijednostima i opozicija njenim izazivačima. Velik dio toga se mora odraditi na razini osobnog morala. Dobar primjer takvog pristupa je tzv. „Zavjet afirmacije istine“ („Pro-truth pledge“), projekt koji je nastao kao reakcija na „post-istinu“ te koji od podržavatelja traži da javno proglase svoj zavjet – „Prisežem da ću se iskreno truditi dijeliti istinu, poštivati istinu, podržavati istinu“⁹ (protruthpledge.org, 2018). Time dobijete potvrdu koju vas se potiče da podijelite na društvenim mrežama te tako javno obznanite svoj status „subjekta istine“. Projekt se opisuje kao „potpuno nepolitičan“ te je isključivo predan vrijednostima istine. Osim ovog projekta, niz članaka nudi savjete za samodisciplinu – kako ostati vjeran istini, kako evaluirati informacije i izbjegavati laži, kako 'oprezno' dijeliti informacije na društvenim mrežama itd. Ključan dio ovoga je i velik broj poziva za uvođenje nastave o medijskoj pismenosti i kritičkom mišljenju u javno obrazovanje.

Uzdižući se s razine pojedinca, dolazimo na institucionalnu razinu – mobilizacija protiv prijetećih sila zahtijeva afirmaciju napadnutih institucija demokracije, znanosti, struke i novinarstva u svrhu zaštite vrhovnog općeg principa istine. Svi akteri vezani za navedene, ali i usputni podržavatelji, se pozivaju na prilagodbu sadašnjem stanju kako bi se što učinkovitije zaštitili od napada te borili protiv sila „post-istine“. Svim tim institucijama mora biti 'vraćen stari ugled', pod pretpostavkom da im je „post-istina“ oduzela zasluženi utjecaj. No na ovoj razini su savjeti za konkretne operacionalizacije rijetki. Većina poziva na djelovanje samih institucija nabraja uloge borbe te poziva na afirmaciju, kakva god ona bila, u najbolju ruku predlažući neki ekvivalent samodisciplini kakav nalazimo na razini pojedinca – predanost istini, oprez pri širenju informacija, itd. Djelovanje pritom ostaje većinom na diskurzivnoj razini – naglašavanje vlastite predanosti istini prilikom komunikacije s javnošću. Štoviše, javni odnosi su možda najaktivnije područje borbe, te se, ako ćemo biti cinični, radi se o

⁹ U izvorniku: „„I pledge my earnest efforts to: share truth, honor truth, encourage truth“ (protruthpledge.org, 2018)

oportunističkoj afirmaciji u kontekstu pretpostavke „post-istinu“ fenomena sa svrhom promoviranja svojih aktivnosti.

Najinteresantniji su ipak pozivi na djelovanje na sistemskoj razini – nužno je proizvoditi nove regulacije, mehanizme i institucije koje će regulirati i štititi istinu. Dva članka koja su posebno reprezentativna ovdje su već spomenuta „Kako izbjeći svijet post-istine“ od ECFR-a te „Politika post-istine, peti stalež i sekuritizacija lažnih vijesti“ od Global Policy Journala. Prvi od njih nudi četiri rješenja za „povratak istine“, to jest osiguravanje integriteta informacija kao dio kritičke strukture liberalne demokracije. To su 1) Uspostava korekcijskog mehanizma – automatsko filtriranje lažnih informacija na internetu i društvenim mrežama te sankcioniranje prijestupnika; 2) Povećanje transparentnosti – učiniti javnima strukture prihoda društvenih mreža, medija, think-tankova i ostalih 'proizvođača informacija' kako bi se otkrilo koji akteri ih financiraju i s kojom svrhom; 3) Podržavanje kvalitetnog novinarstva – javne politike koje osiguravaju nesmetano djelovanje legitimnih medijskim kompanijama, uspostavljanje tijela koje reguliraju novinarsku praksu i evaluiraju kvalitetu njihova rada, financiranje onih koji se drže standarda i najbolje su evaluirani, itd; 4) Informacijsko obrazovanje – uvođenje nastave medijske i tehnološke pismenosti u obrazovni sustav (Dullien, Shapiro, 2017).

Drugi članak objavljen u uglednom akademsko-stručnom časopisu Global Policy Journal. Autor Nayef Al-Rodhan sagledava situaciju kroz paradigmu nacionalne i svjetske sigurnosti te također nudi četiri rješenja: 1) Napredni tehnološki instrumenti za „fact-checking“ – implementacija automatskih sustava provjere legitimnosti informacije od strane država i medijskih kompanija te uklanjanje kompromitiranog materijala; 2) Veća prisutnost znanosti u javnosti – institucionalno uključivanje znanstvenika i stručnjaka u procese odlučivanja i stvaranja javnih politika; 3) Pojačano djelovanje vlasti – državne vlasti moraju osnovati tijela koja će se boriti protiv dezinformacije i propagande (ali, napominje, bez narušavanja građanskih prava); 4) Sekuritizacija „fake news-a“ – prihvaćanje „fake-news-a“ kao sigurnosnog problema, vezanog za pojavu remetilačkih i opasnih populističkih pokreta te agresivnim utjecajem vanjskih aktera poput Rusije. Mora se stvoriti međunarodna suradnja, zajedničko otkrivanje izvora „fake news-a“ te pravno sankcioniranje prijestupnika. Niz drugih članaka predlaže slična rješenja. Ključ je u uspostavi kontrole nad novom informacijskom tehnologijom koji se uspostavlja na najvišoj regulativnoj i političkoj razini. Vlade pojedinih država moraju uspostaviti tu regulaciju i osnovati nova tijela u bliskoj suradnji s arbitrima istine te surađivati s drugim državama kako bi razvili kapacitet za borbu s onime što se već smatra globalnim fenomenom (Al-Rodhan, 2017).

g) Sažetak

Kako bih sažeo ovaj tematski prikaz, u tabličnom obliku navodim kratak opis navedenih tema diskursa i njihov međudnos. Čitajući odozgora prema dolje, na ukrštenoj tablici se prikazuje odnos pojedinih tema sa drugima te njihovo temeljno određenje:

Tablica 3 - Međudnos prikazanih tema u diskursu post-istine

	Demokracija i institucije	Istina i činjenice	Implicirani akteri	Narod i društveno stanje	Mediji i tehnologija	Pozivi na djelovanje
Demokracija i institucije	Fundamentalno ugroženi u ovom trenutku	Istina omogućuje pravilno djelovanje demokracije	Namjerno narušavaju demokratske norme	Gube povjerenje u demokraciju i institucije	Nove tehnologije i mediji narušavaju demokratsku javnu sferu	Obrana i reafirmacija demokracije i njenih institucija
Istina i činjenice	Demokracija institucionalni uvjet istine	Gube na utjecaju i moći	Implicirani akteri namjerno narušavaju istinu	Otuđeni od istine, više nisu sposobni sudjelovati u njoj	Intenzitet i neregularnost toka informacija sputava očitovanje istine	Obrana i reafirmacija istine
Implicirani akteri	Autoritarni i populistički akteri narušavaju demokraciju	Svojim laganjem i subverzivnim radnjama narušavaju djelatnost istine	Pokretači „ere post-istine“	Narod izmanipuliran od agenata „post-istine“	Akteri „post-istine“ prigrlili novi medijski režim	Politička borba, prozivanje spornih djelovanja
Narod i društveno stanje	Nemogućnost naroda da pravilno sudjeluje u demokraciji	Istina više nema djelatnog utjecaja na narod	Manipuliraju i obmanjuju narod	Otuđeni i izmanipulirani, djelomično odgovorni	Društveni mediji pridonose otuđenju i obmani naroda	Vraćanje naroda pod utjecaj istine
Mediji i tehnologija	Informacijski tokovi interneta i društvenih medija narušavaju pravilno djelovanje javne sfere	Intenzivni informacijski tokovi interneta i društvenih mreža onemogućavaju očitovanje istine	Koriste neregulirane kanale društvenih medija za širenje svojih manipulacija i laži	Sudjelovanjem u novim medijskim tehnologijama i društvenim mrežama gube doticaj s istinom	Propast starog medijskog režima; strukturni poticaj „post-istinitog“ stanja novih tehnologija	Reafirmacija starog medijskog režima; mobilizacija pozitivnog potencijala tehnologije protiv negativnog
Pozivi na djelovanje	Obrana i reafirmacija demokracije, njenih institucija i normi	Politička borba u ključu istine protiv laži	Nužnost političke borbe protiv „post-istinitih“ aktera	Nužnost da osvijeste važnost istine te se redefiniraju kao subjekti istine	Nužnost regulacije interneta i društvenih medija; reafirmacija tradicionalnih medija	Obrana istine i demokracije; nove institucije; politička borba

3.4 – Kontradiskurs

U ovom poglavlju ćemo prikazati ono što nazivam 'kontradiskursom' „post-istine“. To je niz članaka koji su se pojavili kao reakcija na matičnu struju diskursa te koji kritiziraju i

izazivaju njihove pretpostavke i opise fenomena „post-istine“. Oni, dakako, čine vrlo mali broj ukupnog korpusa – njih tek 15 od prikupljenih 377. No ipak, njih je važno prikazati pošto nude opoziciju diskursu post-istine koji se i dalje bori za utjecaj. Također pokazuju da nisu svi akteri pozvani u akciju na temelju vlastitog identiteta (kao agenti istine) prihvatili taj poziv, te da štoviše odbijaju takvu subjektivaciju samih sebe i drugih impliciranih aktera. Pojavljuju se diljem čitavog razdoblja i kritiziraju matični diskurs sa različitih stajališta te nude vlastita objašnjenja.

Uvjetno ih možemo svrstati u tri kategorije, ovisno o političkom i ideološkom stajalištu. Prvo, to su oni koji dolaze s pozicije 'ljevice', to jest iz perspektive socijalističkih ili marksističkih stajališta, objavljuvani npr. u časopisima Jacobin i New Left Review. Njihov pristup je uglavnom kritika diskursa post-istine kao depolitizacije liberalnih režima, čime brane svoju pretenziju na univerzalnost. Drugi su 'desni', (objave u npr. Washington Times, Russia Today, Breitbart, itd.) koji diskurs post-istine opisuju kao arogantne lamentacije političkih gubitnika iz liberalnog kampa, te uglavnom pristaju uz Donalda Trumpa, brexitovce i ostale implicirane političke aktere. Treću kategoriju uvjetnu nazovimo 'centar' – ti se uglavnom pojavljuju kao disidentski komentari u 'mainstream' publikacijama koje objavljuju afirmacijski diskurs post-istine. Oni nemaju eksplicitnu političku orijentaciju kao druge dvije kategorije (što ih naravno ne čini neutralnima), te su uglavnom fokusirani na negiranje postojanja fenomena post-istine, barem onakvog kakav se opisuje u matičnom diskursu.

Krenimo od 'ljevice'. Oni kritiziraju diskurs post-istine tvrdeći da služi kao skretanje pažnje od pravih problema. Politički događaji poput Brexita ili pobjede Donalda Trumpa se konstruiraju kao porazi liberalne demokracije te je funkcija diskursa da skine odgovornost i krivicu sa 'gubitnika'. No pritom se zamagljuje niz uzroka problema koji zapravo stoje u odgovornosti podržavatelja liberalne demokracije i 'istine'. Ti politički događaji se moraju shvatiti u kontekstu proturječja liberalnog režima te niza tenzija i prekida koji nastupaju kao posljedica toga. Globalni kapitalizam ne samo da proizvodi nejednakosti i opresiju nego i sustavno generira krize koje onda još produbljuju te fenomene, poput financijske krize 2008. Politički i ekonomski poredak 'puca po šavovima', te su događaji Brexita i izbora Donalda Trumpa posljedica sustava koji više nije sposoban održavati vlastitu funkciju. Štoviše, Wolfgang Streeck posuđuje Gramscijeve pojmove hegemonije i 'interregnuma' kako bi opisao sadašnju situaciju – 'interregnum' je razdoblje „međuvladavine“ kada jedna hegemonija (liberalna) propada, a sljedeća se još ne nazire. To je period velike nesigurnosti i propadanja postojećih institucija, i upravo u takvom razdoblju se sada nalazimo (Streeck, 2017).

No diskurs post-istine služi tome da negira proturječja političko-ekonomskog poretka liberalnog kapitalizma te svu odgovornost baca na niz manipulativnih aktera koji 'napadaju istinu'. A istina je u ovom slučaju upravo liberalni model za koji se i dalje pretpostavlja da je najbolji, te štoviše nesmetano bi funkcionirao i donosio blagostanje kada ga ne bi napadali oni s druge strane 'istine'. Kritika upućuje da je takav diskurs samo još jedan u nizu liberalnih depolitizacija, epitomiziranih još u sloganu Margaret Thatcher prema kojem „nema alternative“ – (TINA, „there is no alternative“). Liberalni poredak se ne može suočiti s vlastitim proturječjima i duboko je uvjeren u svoju univerzalnost i ispravnost. Posebno se prozivaju 'tehnokratske elite' koje su održavale to uvjerenje u jedini ispravi izbor liberalizma – stručnjaci, ekonomisti, politolozi, biznismeni pa na kraju krajeva i 'mainstream' mediji. Njihovo uvjerenje u posjedovanje racionalnosti i istine je ušlo u savez s liberalnim režimom, gdje im je dodijeljena pozicija korištenja te racionalnosti u svrhu održavanja i upravljanja poretkom. Liberalni governmentalizam je postao jedini ispravni način upravljanja. Štoviše, ta stručna klasa na posebnoj poziciji je došla do uvjerenja da im zadatak nije samo upravljanje, već „moralni paternalizam nad javnošću“ – ipak su oni na temelju svojih intelektualnih vrlina bili najbliže istini, dok običan narod nije sposoban shvatiti kompleksnost političkog i ekonomskog poretka. Time su mnoga važna politička pitanja postala čisto tehnokratska, te je sustavno narod izuziman od utjecaja na poredak. Kako je redovna funkcija sustava počela pucati pod tenzijama, primjerice u ova dva ključna događaja, tehnokratske elite se nisu mogle suočiti s time da možda njihova racionalnost ipak nije u stanju ponuditi odgovor na sve. Umjesto propitivanja, diskurs post-istine još više produbljuje uvjerenje u univerzalnost metode te za sve nedaće optužuje vanjske faktore koji im onemogućavaju da rade kako trebaju, te još više afirmiraju sliku 'glupog naroda' kojima je potreban paternalistički nadzor stručnjaka.

Druga kategorija, 'desnica' je na sličnom tragu kao lijeva, no bez kritike sustava. Oni su fokusirani na „liberalne elite“, koje se ne mogu pomiriti sa gubitcima Brexita i Donalda Trumpa. Štoviše, ako je itko agent „post-istine“, onda su to liberali, koji imaju dugu povijest manipuliranja informacijama i obmanjivanja javnosti – najveći primjer je rat u Iraku, koji je pokrenut pod pretenzijom lažnog izvješća o oružju masovnog uništenja. Liberalna 'racionalnost' je tek metoda manipulacije navodnim objektivnim pokazateljima kako bi se javnost uvjerila u ono što vladajući žele. Članak u Breitbartu na primjer kompletno zaoštrava kritiku te „post-istinite“ liberalne naziva 'maoistima' kojima je 'istina' tek u funkciji označavanja neprijatelja kojeg valja uništiti. Štoviše, ako je neprijatelj tako nemilosrdan, slijedi jedino da smo u ratu s njima – moramo se boriti i ne dopustiti im da nas tlače (Delingpole, 2018).

Treća kategorija, 'centar', pokazuje najviše varijacije, no ipak dijeli neke motive s prethodnima. Još u 'britanskoj eri' diskursa izdanja kao što su Spiked, Spectator pa čak i The Guardian ironiziraju diskurs post-istine, točnije njegovu postavku prosvjeđene elite naspram iracionalne mase naroda. Takav diskurs je, kažu, elitističan, arogantan i antipatičan. Niz članaka propituje je li doista nastupila „era post-istine“ onako kako se postulira. Broj članaka Alexiosa Mantzarlisa, predsjednika udruge „International Fact-checking Network“, negira da je nastupila „era post-istine“. Političari su oduvijek lagali, kaže, to nije ništa novo. Pogotovo sada to ne bi trebala tolika preokupacija kada nam su dostupne brojne „fact-checking“ agencije koje vrlo brzo i efikasno mogu provjeravati što je istina što nije (Mantzarlis, 2016). Drugi članci opet propituju je li situacija toliko alarmantna kakvom se nastoji prikazati, te zaključuju da je pojam „post-istine“ tek vrijednosno nabijeni simbol u funkciji stvaranja opreke između navodnih racionalnih i iracionalnih. Članak u Guardianu ističe da je broj ljudi koji sudjeluju u „post-istini“, koji aktivno čitaju i raspačavaju „fake news“ je iznimno malen – možda tek 10% ukupne populacije, i to uglavnom krajnja desnica. Kako je istina mogla nestati ako je fenomen na kraju dana toliko marginalan? Zaključuje da je cijela uzbuna ipak samo produkt nemogućnosti nošenja sa političkim porazom (Brown, 2016). Posebno relevantan je članak filozofa Johna Graya (kojem ćemo se obratiti i kasnije) u kojem recenzira niz knjiga na temu „post-istine“ izdanih sredinom 2017. Prema njemu premisa liberala glasi – „Kako to da njihova očito superiorna racionalnost nije uspjela uvjeriti birače – ili je većina populacije bespomoćno neuka, ili je cijela stvar nekako bila namještena protiv liberala“ (Gray, 2017). Liberali, kaže, su se nepromišljeno bacili u zavjereničku misao, gdje se postulira čitav niz mogućih konspiratora protiv istine – velike tehnološke korporacije, Rusija, populistički pokreti, itd. Pritom ignoriraju sve moguće uzroke koji su potakli birače da glasaju onako kako su glasali, za Brexit ili Trumpa - nepovoljna ekonomska situacija, ogromna nejednakost, općenito rašireno nezadovoljstvo i neimaština. Teza „post-istine“ omogućuje liberalima da odbace odgovornost za vlastite poraze i neuspjehe, dok održavaju iluziju da je navodna normalnost razdoblja prije „ere post-istine“ dokaz njihove superiornosti, te da se borbom moguće vratiti na takvo stanje (Gray, 2017).

4. ANALIZA I INTERPRETACIJA DISKURSA „POST-ISTINE“

4.1 Uvodne napomene

Nakon što smo objasnili teorijske i metodološke okvire, utvrdili pretpostavke istraživanja te prikazali diskurs post-istine, možemo krenuti na analizu i interpretaciju. Valja početi s nekoliko uvodnih kvalifikacija i komentara. Interpretacija danog diskursa će uglavnom biti kritički orijentirana – poanta je izdići se iz prostora samog diskursa, ne argumentirati s njegovim već zadanim pretpostavkama i kategorijama, već sagledati jezičnu i društvenu logiku sa gledišta diskurzivnog analitičara. Cilj je reći nešto o njemu što on sam ne govori niti ne može reći ako je predan svojim pretpostavkama. To otvara prostor propitivanja i kritike rečenog. S gledišta društvene znanosti, načelno zauzمام stav da ovdje zahvaćeni diskurs uglavnom nije koristan za koherentno razumijevanje društvenih fenomena kojima se bavi, iako ima takvu eksplicitnu pretenziju. Opterećen je nizom političkih i društvenih ulaganja van čijih uskih okvira ne može izaći, pa tako ni sagledati širu sliku. No to ipak ne znači da je potpuno u krivu, te ako privremeno ipak budemo nešto blagonakloniji i uzmemo ga kao iskreni pokušaj razumijevanja svijeta, nekoliko poanti ipak možemo istaknuti kao relevantne.

Ključan je motiv noviteta. Iako to nije nestanak istine, nešto se jeste promijenilo. Koliko god možda bilo sličnosti sa starijim populističkim pokretima, trenutni 'val populizma' ipak treba razumjeti kao zasebni fenomen. I doista, Donald Trump je predsjednik kakvog SAD još nije imao, došavši na vlast kampanjom koja odudara od onih njegovih prethodnika. Također, mora se uzeti u obzir kontekst eksplozije razvoja i upotrebe novih informacijskih tehnologija. Društvene mreže su još prije desetak godina bili marginalna pojava – brojka korisnika 2010. godine je bila 0.97 milijardi, dok se danas procjenjuje na 2.62 milijardi (Statista.com, 2018). Isto tako, broj korisnika interneta je 2010. bio 1.97 milijardi, dok je danas 4.2 milijardi (Internetworldstats.com, 2018). U međuvremenu se pojavio ogroman niz tehničkih i softverskih rješenja koja utječu kako koristimo globalnu komunikacijsku mrežu i kako ona utječe na naš život. Intenzitet toka informacija je bez presedana i njegova upliv u društveni život rapidno napreduje, ne samo kvantitativno već i kvalitativno. To je fenomen koji ipak ne razumijemo u potpunosti i kojeg je u svom opsegu gotovo nemoguće zahvatiti. Također, ti uvjeti omogućuju da se „fake news“ doista sustavno proizvodi i služi usmjeravanju mišljenja neistinitim i izmišljenim informacijama, bilo s ciljem profita ili u službi neke političke agende.

I doista, taj razvoja događaja otvara mnogo prostora za konstruktivnu kritiku. Komunikacijski stilovi Trumpa i populističkih skupina su doista često temeljeni na obmani i

manipulacijama. Njihove politike i ideje su teško obranjive i njihovo djelovanje u mnogim slučajevima narušava demokratske institucije. Novitet interneta i društvenih mreža proizvodi razne neobične fenomene koji izazivaju opravdanu brigu. Raširena dostupnost informacijskih tokova doista daje glas marginalcima koji su često ranije bili opravdano ignorirani. Osjećaj nesigurnosti i zbunjenosti među populacijom ipak jest opipljiv kao posljedica ovih pojava.

No s druge strane, ono što narušava kredibilitet ovog diskursa je upravo pojam „post-istine“. On dobiva vrhovnu važnost te čini mobilizacijsku točku oko koje se vrte sve druge ideje i u sprezi s njom dobivaju novo značenje. Teza fenomena „post-istine“ koja nalaže da smo u fundamentalno novom razdoblju podređuje sve navedene nove razvoje pod svoju logiku. „Post-istina“ shvaćena kao jedinstveni fenomen zasjenjuje činjenicu da ono što ga čini su zapravo više različitih procesa koja treba pojedinačno razložiti i sagledati. Oni nisu tek elementi ujednačene logike post-istine koja čini monolitni fenomen.

Takva unificiranost je nužna u trenu kada diskurs post-istine pokazuje drugo lice. U zahvaćanju navedenih raznorodnih fenomena on ima produktivnu eksplanacijsku ulogu. No kada počinje govoriti o političkoj borbi njegovo naličje se mijenja i taj aspekt se redovito priljubljuje uz eksplanacijski poduhvat te svojim mobilizacijskim nagonom mu nabacuje ogroman teret koji na kraju krajeva motivira i sam pokušaj objašnjenja. U borbi za predstavljanje on je instrumentaliziran ka ocrtavanju linija borbe i identificiranju neprijatelja. Kritika će uglavnom biti usmjerena prema tom 'političkom' licu diskursa post-istine. Prije toga, potrebno je ukratko prikazati nekoliko ideja iz riznice političke teorije da nam pomognu u interpretaciji i kritici diskursa post-istine u njegovom političkom licu.

4.2 Liberalizam i istina

Liberalizam je vjerojatno najdugovječnija politička doktrina na modernom Zapadu te predmet promišljanja nebrojenih filozofa i teoretičara. Naravno, ako ništa zbog dugovječnosti te političko-filozofske tradicije od preko 400 godina, ne može je se smatrati homogenom i ujedinenom – razni autori počinju od različitih pretpostavki i završavaju sa različitim zaključcima, te su uvijek podložni utjecaju povijesnog konteksta koji je informirao njihove preokupacije. No ta tradicija ipak dijeli neke temeljne ideje i interese te je tentativno ujedinjena dugim nizom komentara, kritika i referenci među autorima koji se svrstavaju u nju. Ona je nezanemariva za razumijevanje suvremenih političkih poredaka na zapadu koji osim što prihvaćaju ime 'liberalne demokracije' se također smještaju uz dugu tradiciju liberalnih

poredaka pa tako i liberalnu misao koja ih je inspirirala. S obzirom da se naš ciljani diskurs post-istine vrlo jasno identificira s liberalnom demokracijom, za očekivati je da ćemo naći neke liberalne ideje koje ga inspiriraju, te stoga ističem nekoliko ključnih.

Prizovimo stoga u pomoć filozofa Johna Graya (koji je već dao svoju kritiku post-istine, vidi Gray, 2017), suvremenog teoretičara liberalizma za kojeg se smatra da se toliko udaljio od jezgre misli da ga neki nazivaju „post-liberalom“. U svojoj knjizi „Two Faces of Liberalism“ on se suočava s liberalnom tradicijom kako bi na bazi komentara i kritike izgradio vlastiti normativni projekt – *modus vivendi*. No to nam zasad nije od interesa, već njegova interpretacija liberalne tradicije. Kao što ime knjige nagovještava, Gray identificira dva 'lica' liberalizma, to jest dvije oponirane povijesne tendencije njegove misli. Prvo lice naglašava univerzalnost liberalizma u smislu ideala racionalnog konsenzusa koji donosi najbolji način života, dok je drugo lice okrenuto pluralizmu te naglašava da ljudi mogu prosperirati u mnogim različitim načinima života (Gray, 2000: 1). Diskurs post-istine je smatram ipak bliži prvom licu liberalizma, te ću nastojati pokazati kako.

Univerzalističko lice vidi liberalne institucije kao aplikaciju univerzalnih principa, te iz stoga slijedi da postoji samo jedan najbolji politički poredak – zahtjev koji se, Gray tvrdi, duboko ukorijenio u liberalnim kulturama (Gray, 2000: 22). Tu je ključan pojam 'uma' ili 'razuma', koji se nastupom prosvjetiteljstva ukorijenio u liberalnu misao (kao što se diskurs post-istine često poziva na „prosvjetiteljske vrijednosti“ i upotrebu razuma). Razum ili racionalnost su kapacitet svakog ljudskog bića (barem potencijalni – uvažava se razlika onih koju su ga 'naučili' koristiti i onih koji (još) nisu) putem kojeg ono ima uvid u 'istinu' – bilo to spoznaja prirode i materijalnog svijeta, učinkovitog instrumentalnog djelovanja ili pak uvid u moralne, političke i društvene zakonitosti. Spoznaja tih istina služi kontroli čovjekove okoline u svrhu prosperiteta i napretka. A svakako može i mora biti usmjereno u organizaciju političkog i društvenog života - uvide razuma treba ugraditi u institucije. Pošto univerzalna priroda razuma daje univerzalne istine, tako i na polju društvene organizacije, uvjerenje je prvog lica liberalizma da njegovi uvidi polučuju najbolje, uvijek i svugdje vrijedeće institucije (što Gray osporava, ali drugi mislioci poput Rawlsa ili Habermasa u određenoj mjeri afirmiraju), bile one okrenute pluralizmu ili jednom najboljem načinu života.

Za ideju razuma je uvijek vezana ideja istine. U liberalnoj tradiciji se često o njoj raspravlja u kontekstu vrijednosti slobode govora – kada imamo slobodnu javnu sferu gdje se svi mogu oglasiti bez straha od progona, tada se kroz umnu raspravu postupačno mogu testirati različite ideje te na kraju otkrilo ono što je istinito. Tu ideju nalazimo u kod Johna Stuarta Milla u eseju „O slobodi“. Ključan argument koji valja istaknuti jest da će se u uvjetima slobodne

razumne rasprave, ono što će se izroditi je konačna, objektivna, univerzalna istina, koliko god ta rasprava trajala. „Istina uvijek pobjeđuje“, dok god je razum 'pravilno' upotrijebljen. Kasnije, kada je ideja demokracije postala bliža liberalnoj misli¹⁰, nužnost slobodne javne sfere je poistovjećena s demokracijom, kao na primjer kod Habermasa i njegove ideje komunikacijske racionalnosti. I doista, povijesni razvoj je liberalizam poistovjetio s demokracijom u suvremenoj, na Zapadu prevladavajućoj paradigmi političkog sustava liberalne demokracije.

U kontekstu razuma i istine još jedna ideja koju valja raspraviti je tolerancija. Gray tvrdi da 'prvo lice' liberalizma toleranciju shvaća kvalificirano – ona je u funkciji otkrivanja istine. John Locke, na primjer, je toleranciju vidio kao privremeno rješenje dok uvid o jednom najboljem načinu života ne postane prevladavajući (Gray, 2000: 2). Na djelu je teleologija istine koja se postupčno otkriva, primjerice kroz gore opisanu javnu raspravu, te u konačnici nudi univerzalni model dobrog života. Na kraju će princip tolerancije postati redundantan jer će 'svi biti na istoj stranici'. U međuvremenu, dok svi ne obistine svoj razum i spoznaju najbolji način života, Locke tvrdi da je zadatak vlasti da promovira istinu (Gray, 2000: 2)¹¹.

Kratkim prikazom Grayevih ideja utvrdili smo nekoliko ključnih motiva koji su važni za tumačenje prikazanog diskursa post-istine – univerzalizam liberalizma te njegovu vezanost za razum, potragu za istinom i napredak. Sve te motive nalazimo u diskursu post-istine gdje se konfiguriraju u specifično političkom ključu, postavljajući pretpostavke i zahtjeve djelovanja u ovom konkretnom trenutku. Kako bih postavio temelje da razjasnim funkcioniranje te specifično političke konfiguracije ideja razuma, istine i napretka u kontekstu diskursa post-istine (4.4), obratit ću se za pomoć teoretičarki Chantal Mouffe.

¹⁰ Iako je to danas rašireno mišljenje, pa čak i afirmirano u diskursu post-istine, liberalizam i demokracija nisu ni idejno ni praktično istovjetni i neodvojivi. Rana liberalna misao, još u doba monarhijskih režima, nije previše razmatrala pojam demokracije. Čak i kasnije kada demokracija lagano postaje neizbježni dio liberalne misli njen doseg se uvijek bitno ograničava. Primjerice, John Stuart Mill jest zagovarao demokraciju, no imao je bitne rezerve oko univerzalnog i jednakog prava glasa, što danas uzimamo zdravo za gotovo kad govorimo o demokraciji. I doista, još u njegovo vrijeme je pravo glasa, što se i dalje smatra temeljnom karakteristikom demokracije, bilo ograničeno na samo jedan dio populacije. Tek tijekom 20. stoljeća je uspostavljeno puno i univerzalno pravo glasa te ostala politička prava koje smatramo integralnim dijelom demokracije, a s obzirom na to da su polje tog razvoja uglavnom bili liberalni režimi, lagano se prihvaća ideja o neodvojivosti liberalizma i demokracije.

¹¹ John Gray napominje da je John Stuart Mill pokušao pomiriti liberalne principe s 'povijesnom činjenicom' pluralizma. Mill se, kaže Gray, „bojao da će liberalna tolerancija zasnovana na potrazi za konsenzusom i sama postati neliberalna. Ako je raznolikost u načinima života samo heuristička metoda otkrivanja najboljeg života, ona je ugrožena intelektualnim razvojem. Liberalno društvo nema vrijednosti samo po sebi. Ono nije ništa do jedan korak prema racionalnom konsenzusu. U tom slučaju, kako čovječanstvo napreduje, liberalne vrijednosti postaju zastarjele“ (Gray, 2000: 29). Gray zaključuje da je Mill u svom naumu samo parcijalno uspio, pošto se nije mogao odvojiti od ideje najboljeg života i teleologije istine.

4.3 Liberalizam i politika

Mouffe se u svojoj knjizi „O političkom“ također suočava sa filozofskim diskursom liberalizma, iako u nešto suvremenijem kontekstu.¹² Kritički nišan Mouffe upire na suvremeni, 'post-politički', konsenzualni liberalizam, koji za sebe smatra da može dokinuti društvene antagonizme i prevladati političke podjele mi/oni na temelju racionalnog konsenzusa. On liberalnu demokraciju vidi kao pokretač racionalnih rješenja za sve društvene probleme (Mouffe, 2016: 7-10). No, Mouffe smatra, on nije sposoban razumjeti temeljnu 'antagonističku' prirodu društva i politike.

Za razumijevanje te postulirane prirode politike je nužno shvatiti mehanizam kolektivnih identiteta. Okosnicu njenog rada čini pojam političkog Carla Schmitta. Schmitt smatra da je osnovan kriterij političkog odnosa opozicija prijatelj/neprijatelj, to jest mi naspram njih kao kolektivna identifikacija. Svi drugi odnosi, moralni, estetski, ekonomski, religijski ili drugi spadaju van sfere politike – oni također funkcioniraju na bazi konstitutivnih opozicija, ali tek iznimno mogu postati politički. Ta koncepcija mu je uvelike služila za kritiku liberalizma – liberali društveni sukob svode na dimenzije ekonomskog interesa, ideja ili osnovnih vrijednosti, sa kvalifikacijom da se svi ti odnosi mogu na kraju izmiriti racionalnom medijacijom u liberalnom poretku (Cvijanović, 2004: 12). No poanta koju Schmitt i Mouffe ističu je da politički odnos ovisi o međusobnom prepoznavanju suparnika kao političkih aktera koji se sukobljavaju oko moći u nekom poretku. Uvijek mora postojati konstitutivni minimum poretka koji priznaje jednakost sukobljenim stranama, inače politički odnos može zapasti u duboki antagonizam dok opreka ne postaje egzistencijalna i na kraju vodi nasilju. No u liberalizmu se ta politička dimenzija negira – ne može postojati politički sukob ako je sve na kraju riješeno razumom. Negiranje političke dimenzije je kobno, te može završiti samo tenzijama i antagonizmima bez kanala za njihovo izražavanje, što stvara pritisak koji vodi do patologije političke zajednice (Mouffe, 2016: 17-20).

Kolektivna identifikacija putem koje se izražava politički odnos temelji se na ideji „konstitutivne izvanjskosti“ koju je Mouffe posudila od Jacquesa Derride. To znači da stvaranje nekog identiteta podrazumijeva uspostavljanje razlike, relacijskog identiteta naspram nečeg „drugog“ što konstituira njegovu „izvanjskost“. Identitet „nas“ postoji samo ako identificiramo oponirane „njih“, iliti „ne-nas“. No liberalizam ne može koncipirati postojanje

¹² Krajnji cilj Mouffe je, kao i kod Graya, normativni projekt kojeg ona naziva agonistička demokracija. Iako se ponekad međusobno prozivaju i kritiziraju, ideje i naumi to dvoje su često slični pa čak i kompatibilni. Vidi npr. Cvijanović, 2004.

takvih identiteta – na kraju smo sve „mi“, ujedinjeni razumom i pomireni konsenzusom. Ali liberalizam ipak čini vlastitu političku operaciju – nije moguće uspostaviti ikakvo „mi“ bez konstitutivne izvanjskosti. No on ne priznaje politički karakter opozicije – njima se pripisuje varijacija diskvalificirajućih atributa – zaostali, nerazumni, zli, itd. to jest čitav niz opozicija u nepolitičkim modalitetima. Liberalni konsenzus, koliko god se nazivao univerzalno inkluzivnim, je također utemeljen na činovima isključenja, iako si ne može priznati da je ono političkog karaktera. Stvaranje konstitutivne izvanjskosti u ovom slučaju je prikrilo svoj politički karakter te je instituirano kao moralno – „racionalna reakcija moralnih ljudskih bića u obrani univerzalnih vrijednosti“ (Mouffe, 2016: 82). Liberalna politička ontologija funkcionira na bazi univerzalnog konsenzusa temeljenog na razumu, te je sav politički sukob zapravo rasprava unutar tih okvira. To je ono što Mouffe ima na umu kada liberalizam naziva „post-političkim“ – on negira karakter političkog, depolitizira (Mouffe, 2016: 18-24). Suvremeni liberalizam ne može prihvatiti kontingentni karakter svoje 'hegemonijske konfiguracije', to jest privremenost svoje institucionalizacije na 'strateškom polju' društva. Svoj opstanak zasniva na negiranju sukoba koji bi ga mogli osporiti – nastoji se prikazati univerzalnim i prirodnim.

No glavni problem s liberalizmom nije što on isključuje druge mogućnosti – to je karakteristično za svaki poredak. Problem je što ih on uopće ne može koncipirati, iliti shvatiti zašto bi ikome bile poželjne. Univerzalni karakter nije stvar borbe već je očita stvar svakome tko posjeduje razum, a liberalizam je već uspostavio 'najrazumnije' institucije – „liberalna demokracija je predstavljena kao jedini pravedni i legitimni režim čije bi institucije, u idealnim uvjetima, odabrali svi racionalni pojedinci“ (Mouffe, 2016: 91). Bilo kakvo zastranjenje stoga mora biti objašnjeno van političkog registra – „Svaka opozicija se automatski percipira kao znak iracionalnosti i moralne nazadnosti te time kao nelegitimna“ (Mouffe, 2016: 93). Mouffe daje zanimljiv primjer pojave populističkih pokreta u Europi u 21. stoljeću. Stranke poput Slobodarske stranke Austrije, Vlaams bloka u Belgiji ili francuskoga Front Nationala su ostvarile značajan utjecaj i pozicije u parlamentima te neke čak osvojile vlast. Njihova pojava je objašnjena na razne načine, primjerice ulogama neobrazovanih glasača nižih klasa ili manipulativnog utjecaja demagoga. Ukratko, kao zla i/ili iracionalna pojava koju ne valja shvatiti ozbiljno. Mouffe kaže – „Kad je riječ o domaćoj politici, moja je tvrdnja da se snažan utjecaj „antiestablišmentskih“ stranaka može shvatiti samo iz konteksta danas prevladavajućeg konsenzualnog modaliteta politike te nesposobnosti demokratskih stranaka establišmenta da ponude značajne alternative. To je stvorilo prazninu za koju se moglo očekivati da će je okupirati druge forme identifikacije, potencijalno problematične za funkcioniranje

demokratskog sustava“ (Mouffe, 2016: 77-78). Mouffe je svoju knjigu objavila 2005. u kontekstu tadašnjeg 'vala populizma'. No ovaj uvid je i danas relevantan te se može primijeniti na današnju pojavu populizma te reakcije na njega.

4.4 Politizacija i depolitizacija istine

Ideje prikazane kod Graya i Mouffe možemo iskoristiti za detaljniju interpretaciju diskursa post-istine, pa time pobliže objasniti diskurzivne radnje upotrebe tog pojma. Slično kao što sam ranije naveo o pojmu demokracije, „post-istina“ služi kao ofenzivno-defanzivan pojam. U ofenzivnom modalitetu on služi identifikaciji neprijatelja – konstitutivne izvanjskosti novog identiteta. Tu se nalazi i politizacijska funkcija – identificira se konačan cilj protiv kojeg se mobilizira djelovanje. S druge strane, defanzivan modalitet služi konstrukciji pozitivnog identiteta koji je oponiran onome što predstavlja neprijatelj. Doduše, tu je istovremeno depolitizacijski element – u postuliranju vrhovnog razuma i istine kao okosnice novog identiteta, skriva se politički karakter borbe. Istina, na čijoj smo mi strani, jest univerzalna. Neprijatelj je primarno identificiran kao onaj s druge strane razuma. Borba nije koncipirana u političkim, već univerzalnim, gotovo manihejskim terminima. Ako je i neprijatelj ostvario nekakav utjecaj, to je puka slučajnost kaotične manifestacije zlih sila – na djelu je primarno moralni registar kao osovina opozicije. Ako je ova borba ikako politička onda je to tek privremeno – neprijatelj po definiciji ne može pobijediti, te je pitanje vremena kada ćemo se vratiti na 'normalno' stanje, ono što je bilo prije „post-istine“. Ovaj trenutak se doživljava kao moment reafirmacije univerzalnih principa, privremena kušnja istine i sve što se iz nje izvodi – liberalna demokracija, znanost, napredak, instrumentalni razum, itd.

Kao što je već naznačeno, borba ima svoje principijelne agente – 'agente istine' stručnjaka, znanstvenika, novinara, specijalista, ukratko niz već simboličkih figura „prosvjetiteljskog čovjeka“ koje su označene svojim izvanrednim posjedom razuma, manifestirajući se u proizvodnji i govorenju istine – radilo se tu o provjerljivim činjenicama, kompleksnim eksplanacijskim ili prediktivnim narativima, tehničkom znanju, učinkovitim administrativnim procedurama, znanstvenim modelima, normativnim propisima, političkim preskripcijama ili već svemu što se podrazumijeva da oni proizvode. U diskurzivnom smislu, to je niz deskripcija i zahtjeva koji služe predstavljanju svijeta u funkciji sasvim različitih modaliteta pristupanja i razmišljanja o njemu – instrumentalno, praktično, normativno pa čak i estetski. Takve reprezentacije po općoj diskurzivnoj logici već nose zahtjev validnosti, dok je

u ovom slučaju on posebno naglašen idejom univerzalnosti i razuma te mobiliziran u političkoj borbi.

Koncept istine je u ovom slučaju popunjen nizom liberalnih i prosvjetiteljskih ideala u sprezi sa suvremenijim diskurzivnim elementima. Agenti istine na primjer iako proizvod suvremenih institucija, obilježeni su starim simbolima 'razumnog čovjeka' – učenjaci, izumitelji, izdavači, spisatelji, itd. Od vremena klasičnog liberalizma se, kao posljedica napretka, višestruko proširio obujam 'istinitog' znanja, pa tako i ljudski potencijal za racionalnu kontrolu vlastite okoline. Primjerice, struka analize javnih politika sada može poslužiti 'društvenom inženjeringu' u svrhu prosperiteta bez presedana, te stoga mora informirati odluke vlasti, kao što je danas temeljito institucionalizirana u npr. SAD-u. Ili recimo novinarstvo koje razvojem komunikacijskih tehnologija danas ima univerzalni doseg. Liberalni poredak sa svojim prosvjetiteljskim temeljem te institucionalizacijom tih znanja i dalje ostaje najbolji poredak, ovog puta u obliku suvremene liberalne demokracije. To je poredak koji na kraju krajeva osigurava moralni i intelektualni napredak, teleologiju istine, bilo na domaćoj razini ili putem međunarodne suradnje. Upravo zbog tog elementa poretka istina mora biti osigurana u institucijama koje osiguravaju nesmetano korištenje razuma. Osim već poznatih lokacija agenata istine poput sveučilišta i profesionalnih medija ključna je demokratska javna sfera, no koja je u ovom slučaju napadnuta i potencijalno 'već zagađena', gurajući linije obrane unatrag prema prosvjećenim elitama. Narod koji se uči korištenju razuma u javnoj sferi se sada opisuje kao nemoćan i izmanipuliran, te se od njega više ne može očekivati uvid u istinu. On se podao iracionalnim nagonima. Racionalni konsenzus mora biti ponovno uspostavljen.

Iz navedenog slijedi da je pojam istine kako se upotrebljava u diskursu post-istine označava povijesno specifični diskurzivni sadržaj instituiran u suvremenim društvenim okvirima na raznim točkama, u gore predloženim institucijama i praksama i obznanjen kroz govor ovlaštenih aktera, ili jezikom kritičke analiza diskursa specifičan sukstitutivni diskurzivno-društveni sklop. Krajnja pretenzija ove ideje istine je dakako univerzalna – konačna moralna, politička, praktična, znanstvena ili druga spoznaja. No ta univerzalnost ostaje u apstrakciji, te se ozbiljuje tek u konkretnim društvenim manifestacijama, i to upravo onima već bliskim reprezentima diskursa post-istine. Istina dakle kako konkretizacija univerzalnog ima i jezičnu i društvenu prirodu, te se ne ozbiljuje do kraja u izostanku bilo kojeg od ta dva elementa. O konačnom društvenom ulogu na tragu toga bavi se iduća sekcija.

Objasnimo sada pojam „post-istine“ u ofenzivnom modalitetu. Konstitutivna izvanjskost neprijatelja je jezgrovito obilježena kao antiteza razuma. Pojavljuje se pritom čitav niz klasične iracionalne simbolike poput teorija zavjera, religijskog dogmatizma ili negiranja

znanosti. Pojam populizma mobilizira svoje dugovječne negativne konotacije kao gotovo anarhične sile rušenja reda i poretka, bez priznavanja političkog legitimiteta njihovim zahtjevima. Umjesto toga oni su vođeni emocijama, primarnoj opoziciji razuma, niskim strastima mase. U konstitucionalnom smislu to sve vodi autoritarizmu – simbolička povezanost primjerice Trumpa sa autoritarnim režimom Vladimira Putina implicira njegov konačni cilj.

Medij neprijatelja je internet na kojemu prosperira komunikacija putem društvenih mreža, medij koji nema strukturu stare javne sfere. U njemu profesionalno novinarstvo ne može utvrditi svoj 'gatekeeping' kapacitet, kao filter istinitih i neistinitih informacija. Informacije teku slobodno, pa tako se u tom kaosu istina navodno gubi, što afirmira potrebu za korištenjem razuma u svrhu izgradnje strukture gdje istina može djelovati. Istina ipak nije neumitna sila – u svojoj teleologiji ona otkriva društvena i politička uređenja koja će svojom institucionalizacijom osigurati daljnji napredak. Ako se to ne dogodi na novom polju komunikacije i javnosti, čitav niz iracionalnih nagona dobiva prostor za prevlast. Tu se pojavljuju i vanjske, 'zle' sile, pogotovo primjerice autoritarni režim Rusije kojem se imputira da širi propagandu putem nereguliranih područja interneta s ciljem rušenja poretka liberalne demokracije, ne samo u SAD-u već i diljem 'slobodnog svijeta'.

Poziv na borbu traži reafirmaciju svega što je već utvrđeno kao razumno i istinito. Kada diskurs post-istine ne zapinje u fatalizam, sadašnju situaciju vidi kao jedan od koraka prema napretku, tek trzavicu u procesu, jednu od kušnji u teleologiji istine. Toj borbi se često eksplicitno negira politički karakter – ona nije borba ljevice i desnice, već istine i laži (vidi npr. Freedland, 2018). Nužno je stoga mobilizirati ono što 'već imamo' te nakon toga stvoriti nove načine regulacije istine kao odgovor na poteškoće koje donosi napredak. Tehnologija kao jedan od danas temeljnih elemenata ljudskog blagostanja je u ovom slučaju pokazala svoju mračnu stranu. No na kraju krajeva, kao proizvod razuma, ona je pozitivna sila. Internet donosi mogućnosti komunikacije bez presedana koje treba mobilizirati u službu dobra. Samo ga treba smjestiti u pravilne 'okvire'. Primjerice, članak u Washington Post-u naslovljen „Sigurnosni pojas za Internet“ („A Safety Belt for The Internet“) uspoređuje opasnosti interneta sa opasnostima rane upotrebe automobila prije standardizacije sigurnosnih pojaseva. Kroz institucionalnu borbu je stvar zaključena općom regulacijom koja zahtjeva da sigurnosni pojasevi postanu obavezna oprema svih vozila, usprkos snažnom protivljenju automobilske industrije (simbolično za današnje velike tehnološke i internetske kompanije) (Keen, 2018). U konačnici, borba za istinu već ima na vidiku svoj kulminacijski trenutak, eshatologiju gotovo – pad Donalda Trumpa, po mogućnosti putem opoziva slijedom optužnice koju sprema Robert

Mueller, jedan od velikih heroja istine. Nakon toga je moguć povratak na 'normalnu' politiku, odnosno na uske, depolitizirajuće okvire konsenzualnog liberalizma.

Za kraj ću se pozabaviti još jednim interesantnim interpretacijskim smjerom, a to je razmatranje diskursa post-istine uz Bourdieuovu ideju „iskonske šutnje“. To je vrsta diskurzivne operacije koja se pogotovo pojavljuje u razdobljima krize reprezentacije, ili u posebno zahuktalim trenucima borbe za nju. To je pokušaj dominantne grupe da reinstituiraju izvornu *doxu* – „isključivo reakcionarnim diskursom proizvesti nadomjestak za sve ono što je ugroženo samim postojanjem heretičkog diskursa. Budući da po njihovu mišljenju nema prigovora društvenom svijetu onakvom kakav jest, one nastoje, diskursom koji je sav prožet jednostavnošću i transparentnošću svojstvenu zdravom razumu, svima nametnuti onaj isti osjećaj evidentnosti i nužnosti kakav njima taj svijet nameće“ (Bourdieu, 1992: 132). Cilj je nizom diskurzivnih depolitizacija, neutralizacija ili denegiranja ponovno uspostaviti prevlast dosad prevladavajuće reprezentacije, da se ona opet utemelji kao 'prirodna'.

Diskurs post-istine se na interesantan način daje kategorizaciji putem ove ideje, no također bitno odudara od njenih postavki. On za početak posvećuje vremensku granicu prethodnosti i trenutačnosti – već u osnovnoj sintagmi je jasno da se nalazimo poslije nečega, to jest poslije razdoblja učinkovite djelatnosti vrhovnog pojma istine. Pojava 'heretičkog diskursa' je pojava fenomena „post-istine“ i diskursa njegovih agenata. Metode koje se koriste za njegovo suzbijanje odgovaraju Bourdieuovoj kategorizaciji – apel na samorazumljivu evidentnost razuma, afirmacija ispravnosti razdoblja prije ere „post-istine“, negiranje političkog uloga borbe, postavljanje diskursa 'istine' kao posve neutralnog i prirodnog te čak prema Bourdieuovom predviđanju kulminacija afirmacije prirodnosti putem retorike znanstvenosti. Cilj je vratiti se na staro te zaboraviti krnje inovacije hereze „post-istine“. No s druge strane, kada diskurs post-istine zaoštri svoje zahtjeve, cilj se više ne čini kao povratak na staro i provjereno, već povlačenje kritičnog reza u kriznoj situaciji – razdoblje nakon pobjede u ovoj borbi neće biti repriza starog razdoblja, već nešto kvalitativno drukčije. Era „post-post-istine“ se predviđa kao novo doba vladavine istine jer gore navedene kritične društvene promjene onemogućavaju povratak na staro. Iako diskurs može na površini zvučati 'konzervativno', on ipak nosi jednu revolucionarnu notu. Pojava novih komunikacijskih tehnologija zahtjeva sasvim nove modalitete upravljanja istinom bez kojih ona ne može postojati u novim uvjetima. Staro razdoblje istine tako ne služi kao model za ponovnu afirmaciju istinu u novim uvjetima, već više kao mitološko 'zlatno doba', primjer koji dokazuje da istina doista može nesmetano djelovati. No u novim uvjetima ona to ne može kao prije. Pogledajmo prije zaključka neke od tih nužnih inovacija.

4.5 Društveni ulog

Sada kada je prikazan diskurs post-istine te njegov sadržaj analiziran i interpretiran uz pomoć političku teorije Graya i Mouffe, imamo dovoljno razrađeno razumijevanje unutarnje logike diskursa da možemo poduzeti sljedeći korak, a to je analiza međuodnosa diskurzivnog i društvenog – kako se ta sukonstitutivnost odigrava u ovom slučaju? Koje društvene učinke možemo primijetiti? Počnimo od konkretnih aktera, promotora teze diskursa post-istine. U burdjevovskim terminima, agenti istine su samoshvaćeni 'portparoli', ovlaštenici za stvaranje reprezentacija svijeta koji već drže to priznanje i vjerojatno će nastaviti držati usprkos svim upozorenjima na dolazak „ere post-istine“. Rašireni po različitim područjima društva, na različitim pozicijama i djelujući različitim praksama, oni i dalje mogu očekivati da budu shvaćeni ozbiljno – znanstvenici na sveučilištima putem znanstvenih opisa svijeta, stručnjaci sa institucionaliziranim pozicijama i ovlastima pa čak i profesionalni novinari koji usprkos svim alarmističkim prognozama i dalje imaju čitateljstvo, da ne spominjemo nenadmašan organizacijski i tehnički kapital pri komunikacijskim tokovima. Orijentiranost ka istini je već implicirana u tom statusu, no u ovom slučaju u rekonfiguraciji svoga identiteta ona zauzima središnje mjesto. Štoviše, zahtjev za simboličkom moći govora sada poprima univerzalne dosege. Osjećajući se ugroženo, oni direktno upućuju pažnju na činjenicu da su legitimni portparoli, ne bi li afirmirali, zadržali, čak i proširili taj status. Apelirajući na razum, nastoje ga učvrstiti kao 'prirodnog'. Štoviše, oni se ne smatraju samo raštrkanim parezijastima - nesputanim govornicima opasnih istina – već mobilizacijom koncepta istine ključnim dijelom društvenog i političkog poretka, u ovom slučaju liberalne demokracije. U ovoj specifičnoj političkoj situaciji oni mobiliziraju svoju stratešku poziciju u društvu kako bi joj nametnuli operativno značenje – ono sadržano u pojmu „post-istine“. U toj reprezentaciji oni ne stoje kao nezainteresirani akteri već je njihov identitet stavljen u prvi plan – oni su jamci istinitih reprezentacija, te pozivaju sve koji i dalje žele računati na takve da budu odani tim principima. Diskurs post-istine posvećuje granicu između onih koji su na strani istine i razuma i onih koji nisu. Pritom borba nije samo implicitna u konstituciji granice – poziv je eksplicitan i izravan. Agenti istine za sebe zauzimaju ulogu prvoboraca – pastoralnu ulogu za obje strane granice, pošto svojim epistemičkim vrlinama su ipak najbliži istini.

Ulog diskursa je na kraju ipak društvena struktura – te tako diskurs post-istine nastoji ostvariti određene rekonfiguracije na društvenom polju. Štoviše, on ne računa na pasivan utjecaj, na puko plasiranje diskursa na 'tržište ideja' uz nadu u uspjeh millovske teleologije istine, već ima ugrađen detaljan poziv na akciju. Raspačavanje diskursa diljem javne sfere se

može smatrati prvim korakom – ocrtavanje linije borbe, identificiranje neprijatelja i saveznika. Tu je već predviđen i drugi korak – mobilizacija dostupnog kapitala (za početak simboličkog i organizacijskog), institucionalizacija novih društvenih identiteta, odnosa i praksi (te rušenje i/ili promjena nekih dosadašnjih, prvenstveno onih koji uzdržavaju fenomen „post-istine“), ili u krajnjoj mjeri, dalekosežna rekonfiguracija čitavog društva u ključu normativnog naboja pojma istine. Trenutno stanje strateškog polja gdje agenti „post-istine“ drže vrhovnu političku vlast i gdje imaju određenu dozu diskurzivne moći je neprihvatljiv. Diskurs post-istine je sveobuhvatan, te na socijetalnoj razini zahtijeva opredjeljenje za jednu i drugu stranu, te štoviše nudi detaljne subjektivacijske propise za one 'istinite' i za one 'lažne'. Tu su i propisi za djelovanje – osobna disciplina i okrenutost ka istini. U uvjetima takvog opisa društvenog polja i sveobuhvatne mobilizacije može nastupiti direktan zahtjev za društvenom promjenom – izgradnja novih institucija prema propisima diskursa post-istine. Kada je to ostvareno, tada napokon može biti ostvarena idealna subjektivacija racionalnih pojedinaca i ustroj javne sfere.

Te institucije nastoje učvrstiti društvenu moć agenata istine. Dizajnirane po njihovim idealima, one će osigurati društveno dostupan diskurs odgovara njihovim zahtjevima istine. Kaotično polje interneta i društvenih mreža treba regulirati tehnološkim mehanizmima koji će automatski uklanjati diskvalificirani diskurs, ili ga barem obilježavati kao takvog. Čak i na sistemskoj razini treba stvoriti zakonske propise i mehanizme koji reguliraju nepoželjni diskurs te kažnjavaju prijestupnike. Naravno, tim novim institucijama netko mora upravljati, a tu ulogu na sebe preuzimaju agenti istine. Oni namještaju parametre automatske diskvalifikacije ili diskrecijski odabiru što je prihvatljivo a što nije.

Ne treba posebno isticati da bi takav aranžman stavio ogromnu moć u ruke onih koji kontroliraju te institucije. Posrijedi je veoma staro pitanje koje progona Zapadnu političku misao od njezinih početaka: tko će čuvati same čuvare? S tim da je prosvjećenost čuvara upitna, a tehnološke mogućnosti cenzure i nadzora velike. Naime, gotovo bez presedana u liberalnim demokracijama, ovo bi stvorilo više-manje direktni mehanizam cenzure. Pritom operirajući s pomalo nebuloznim pojmom istine koji se pritom poistovjećuje sa specifičnim institucijama i društvenim kategorijama, takav proces ne bi imao jasne standarde već podređen nereguliranoj moći. Jedan od članka koji predlaže takve mjere naglašava da se to mora učiniti bez narušavanja građanskih prava (Al-Rodhan, 2017), no nije jasno kako bi to bilo izvedeno u ovom slučaju. Sloboda govora je jedna od temeljnih liberalnih vrijednosti te štoviše jasno figurira u gore opisanoj koncepciji javne sfere. Doima se kao da su se ipak opredijelili za paternalističku varijantu gdje oni sa više razuma moraju 'podučavati' one sa manje, u ovom slučaju s kontrolom javnog diskursa.

Neke radnje u ovom smjeru su već učinjene. Poynter institut na svojim stranicama bilježi niz novonastalih institucionalnih uređenja s ciljem 'borbe protiv dezinformacija' u do sad 45 zemalja svijeta. Nema referenci na „post-istinu“ iako je pojam „lažnih vijesti“ iznimno operativan te čak ulazi u zakonske tekstove. Većina njih koji nude rigoroznije mjere te su efektivno upotrijebljeni u svrhu cenzure i progona počinitelja uglavnom dolaze iz „manje slobodnih“ zemalja, poput Bangladeša ili Malezije. No niz zapadnih liberalnih demokracija, poput Francuske, Njemačke ili Ujedinjenog Kraljevstva su već poduzele niz radnji. Iako zasad ni jedan ne predviđa direktnu cenzuru (izuzev možda Francuskog zakona koji predviđa posebno tijelo koje može zabranjivati rad kompromitiranim medijima), stvara se institucionalni okvir za nadzor rada medija. Diskurzivni okvir u kojem se predlažu te radnje je uglavnom sigurnosni – sprečavanje stranih sila, primarno Rusije, da šire propagandu na domaćem terenu (Funke, 2018). No jednom kada okvir postoji, ništa ga ne sprečava da se okrene drugim potencijalnim neprijateljima – primjerice iako je identificirani neprijatelj diskursa post-istine generalno pripadnik konzervativnih struja, on se u par navrata okrenuo na ljevicu, primjerice protiv Jeremyja Corbyna ili Julie Salazar.

Valja napomenuti da diskurs post-istine nije dominantni narativ. Čak i kod postuliranih glavnih aktera struke, znanosti i novinarstva, mnogi ga izravno odbacuju – primjere čega vidimo u gore prikazanom kontradiskursu. No on se i dalje nalazi u aktualnoj interdiskurzivnoj mreži predstavljanja trenutnog društvenog i političkog stanja te utječe na mnoge druge dijagnostike i reprezentacije.¹³ Među političkom elitom, izuzev par izoliranih primjera, pojam „post-istine“ se zasad ne koristi (iako su „lažne vijesti“ vrlo prisutne). No niz tijela bliskih vlasti detaljno sudjeluje u diskursu – istraživanje naručeno od strane NATO-a, objavljeno 2018, replicira mnoge motive diskursa post-istine (Gertz, 2018), jedan od najutjecajnijih američkih think-tankova RAND Corporation je objavio izvještaj nazvan „Propast istine“ (eng. „Truth Decay“ (rand.org, 2018), a Eurostat, statistički ured Europske unije je objavio izvještaj naslovljen „Komunikacija statistike u društvu post-istine“ (Baldacci, Pelagalli, 2017). Temelj za promjene koje diskurs post-istine nalaže je već postavljen, ostaje vidjeti hoće li nastaviti tim putem. A ako hoće, principi liberalne demokracije su možda ipak ugroženi ne samo izvana, s one strane razuma, nego i iznutra.

¹³ Vidi na primjer Krugmanov članak „The Republicans go full authoritarian“ koji ne spominje „post-istinu“ ali replicira njegove optužbe agenata post-istine za autoritarne nagone (Krugman, 2018).

5. ZAKLJUČAK

Diskurs post-istine i dalje ostaje relevantan. Zaključno krajem 2018. godine, i dalje se svakih par dana pojavi novi članak na temu. Trenutno interes nije na nekom relativnom vrhuncu no nema naznaka da će zauvijek splasnuti, te su novi valovi i dalje mogući. Donald Trump ima još barem dvije godine mandata, Brexit se približava uzavreloj konačnici, pritisak na tehnološke kompanije da reguliraju svoje platforme i dalje traje dok društvene mreže nastavljaju rasti i širiti utjecaj u svim područjima života. „Fake news“ se i dalje proizvodi i raspačava. Političke i društvene tenzije se i dalje osjećaju. Sve ono što čini navodni fenomen „post-istine“ i dalje postoji te inspirira zaključke da se nalazimo u novom razdoblju ugroženosti istine i demokracije.

No treba li to opisivati pojmom „post-istine“? Moj zaključak je da taj pojam treba lagano napustiti. On doista je inspirirao neka konstruktivna, iako gruba i nerazrađena objašnjenja trenutne društvene i političke situacije. No kao što je moja analiza nastojala pokazati, on je već od rođenja obilježen teškim političkim teretom koji motivira razumijevanje. Objasnjavanje tako pada u drugi plan, već je temeljno obilježeno funkcijom da ponudi konstrukciju s primarnim ciljem političke borbe. A ta stvorena reprezentacija limitira politički subjektivitet većine populacije, koji je tek u potpunosti ostvaren kod zamišljene nekolicine 'klase razuma'. Predloženo djelovanje je zatim usmjereno prema stvaranju institucionalnih mehanizama koji daju disproporcionalnu diskurzivnu i društvenu moć toj klasi. 'Blok istine' za sebe zauzima poziciju vladanja nad opasnostima koje donosi 'novi svijet'. Pritom se nizom diskurzivnih manevara predstavlja kao jedino ispravno, ili bolje reći 'istinito' rješenje, sakrivajući politički karakter. Je li to rješenje za aktualne probleme? Ono zasigurno nije jedino moguće, a politički je sporno i mnogima neprihvatljivo. Štoviše, iako se identificira da djeluje u paradigmi i u svrhu zaštite liberalne demokracije, ovo rješenje u sukobu je mnogim njenim pretpostavkama. Osim osporavanja prava slobodnog govora više-manje izravnom cenzurom, ono predlaže disproporcionalnu koncentraciju moći pri utjecaju na javnu sferu.

Stavljajući na stranu tu političku dimenziju, možemo li barem donekle spasiti eksplanacijski karakter pojma „post-istine“? Ako da, smatram da je to vrlo ograničeno. On si uzima preveliki zamah i uvezuje niz raznorodnih fenomena u nezajamčeno jedinstven okvir aktualnog zeitgeista. Štoviše, preopterećen je suvremenim događanjima tako da će njegova analitička korist u budućnosti vrlo brzo postati upitna. Osim toga, već na samoj površini jezične konstrukcije je pojam „post-istine“ prilično pretenciozan. Tvrditi da je istina nestala, ili da je bilo prije a sada je više nema je radikalna tvrdnja koja se nikako ne uspijeva opravdati, osim

ako prihvatimo sporne pretpostavke uvedene njenom razradom unutar diskursa post-istine. Možemo prihvatiti da su se komunikacijski uvjeti dubinski promijenili a opća strateška pozicija diskurzivne moći pomakla, no da to nekako kvalitativno mijenja prirodu istine je teško. Tek kad uzmemo 'istinu' kao skup diskurzivnih sadržaja koji tek kroz specifični institucionalni okvir, što je pretpostavka koncepta istine kojeg nalazimo u samom diskursu post-istine, možda možemo govoriti da ona gubi na utjecaju. No to nije istina sama, već u najbolju ruku jedan specifični 'režim istine', koji ima svoju povijesnu lokalnost te iako pretendira na prirodnost i univerzalnost, dugoročno ne može održati taj status van svojih specifičnih uvjeta koji se u ovom trenutku čini se izazvani. Uvjetno rečeno, sa istinom u potpuno univerzalnom smislu, 'režimi istine' imaju tek tentativan, ad-hoc odnos.

Hoće li pojam „post-istine“ biti napušten? Teško je reći. On je zasad postojan u javnoj sferi među dijelom svoje ciljane društvene kategorije agenata istine, te barem njegove pretpostavke ostaju žive u čitavoj mreži diskursa usmjerenih na objašnjavanje i djelovanje u suvremenim, uvjetno rečeno nesigurnim, vremenima. U akademiji je uzeo bitnog maha – do danas je objavljeno više od pedeset znanstvenih članaka koji ga shvaćaju ozbiljno, iako često ograničeno, lišeno barem dijela političkog tereta. Članci poput „Dvostruka spirala post-istine: reflektivnost i nepovjerenje u lokalnu politiku“ (Gibson, 2018), nastoje iz njega stvoriti analitički koristan koncept, dok na primjer zbornik „Post-istina, lažne vijesti: viralni modernitet i visoko obrazovanje“ (Peters et al, 2018), već u uvodu „post-istinu“ afirmira kao opasan fenomen koji narušava vrijednosti demokracije i istine. Čak i van „ozbiljne“ javne sfere, „post-istina“ je ušla u rječnik popularne kulture, sa člancima poput „Wonder Woman, heroina doba post-istine“, (Garber, 2017) ili „Lana Del Rey odjednom zvuči kao pjesnikinja post-istine“ (Richards, 2017) koji interpretiraju najnovije proizvode popularne kulture u ključu tog pojma. Ideja je zasad aktualna, te je sasvim moguće da će čak i nestankom konteksta koji ga trenutno vodi preuzeti neku novu morfologiju, ili se u političkom smislu se usmjeriti na neke nove neprijatelje.

I nakon odbacivanja pojma „post-istine“ ostaje mnogo posla. Njegovom diskvalifikacijom nisu nestali svi fenomeni koje on nespretno pokušava shvatiti, mnogi koji opravdano uzrokuju zabrinutost. Predlažem na kraju četiri daljnja smjera istraživanja. Prvo, oko razvoja informacijske tehnologije, interneta, društvenih mreža itd. društvena znanost ima još mnogo posla. Poduhvat je ogroman, pošto gotovo nema društvenog polja na koje ovo nije utjecalo – od političkih, ekonomskih i kulturnih praksi, odnosa i diskursa pa sve do npr. svakodnevnih interakcije i percepcije svijeta, pa opet međudnosa svih tih polja. Užasno brzi

razvoj situacije može obeshrabriti te već sad materijala i istraživačkog potencijala ima možda previše, no baš zato ovo ostaje iznimno plodno polje za istraživanja.

Drugo, praćenje i istraživanje razvoja novih politika i mehanizama protiv dezinformiranja. Iako je područje još mlado, postoji niz projekata, legislativnih prijedloga i političkih pritisaka. Primjerice, osim već spomenutih zakona protiv dezinformacija, projekt Europske komisije PHEME nastoji razviti mehanizam za identificiranje lažnih informacija (pheme.eu, 2018). Velike tehnološke tvrtke se nalaze pod ogromnim pritiskom da promjene svoje algoritme i poslovne modele s ciljem transparentnosti, što se primjerice očituje u nedavnim saslušanjima čelnika Facebooka i Googlea u Kongresu SAD-a. Također, diskurs ovog područja često djeluje u ključu sigurnosne politike, pogotovo kao obrana od vanjskih sila, tako da i nove razvoje vanjske politike i sigurnosnih istraživanja valja držati na oku.

Treće, i sa samim diskursom post-istine om još ima istraživačkog posla. Ovdje je zahvaćeno tek jedno, iako možda najproduktivnije područje njegove proliferacije. Pojam je aktualan u mnogim drugim zemljama osim Ujedinjenog Kraljevstva i SAD-a, te dobiva lokalne prijevode i primijenjen je na lokalne preokupacije. Vrlo je aktivan u primjerice Kanadi, Irskoj, Australiji, pa i posebno Indiji, Singapuru te u gotovo svim europskim zemljama. Istraživanje na tim lokalitetima u tim posebnim kontekstima bi sigurno bilo produktivno, kako za specifične točke pa i za širu sliku općeg diskursa.

Četvrto, na tragu prethodnog, ovdje je ponuđeno tek jedno interpretativno usmjerenje fokusirano na teoriju liberalizma i to tek kod dvojice autora. Ima ih još koji bi bili jednako ili više produktivni u suočavanju s pojmom i upotrebama post-istine. Primjerice, konceptom istine osim onako kako je predstavljen u ovom diskursu se nisam bavio. No taj koncept je preokupacija filozofske tradicije od najranijih dana, a posebno se u 20. stoljeću u određenim strujama analitičke i kontinentalne filozofije se za njega stvara specifičan interes. Filozofsko razmatranje koncepta istine i primjena stečenih uvida na još jedan interpretacijski ciklus pojma „post-istine“ bi otvorilo vrata promišljanju jednog od najvažnijih uloga u ovoj cijeloj priči – istini samoj i našem odnosu s njom.

POPIS LITERATURE:

- Al-Rodhan, Nayef (2017) Post-Truth Politics, the Fifth Estate and the Securitization of Fake News. *Globalpolicyjournal.com* 7. lipnja.
<https://www.globalpolicyjournal.com/blog/07/06/2017/post-truth-politics-fifth-estate-and-securitization-fake-news> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Baldacci, Emanuele i Pelagalli, Felicia (2017) Communication of statistics in post-truth society: the good, the bad and the ugly. *Eurostat*.
<https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-working-papers/-/KS-TC-17-005?inheritRedirect=true> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Bourdieu, Pierre (1992) *Što znači govoriti - ekonomija jezičnih razmjena*. Zagreb: Naprijed
- Brown, Tracey (2016) The idea of a 'post-truth society' is elitist and obnoxious. *Theguardian.com* 19. rujna.
<https://www.theguardian.com/science/blog/2016/sep/19/the-idea-post-truth-society-elitist-obnoxious> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Cvijanović, Hrvoje (2004) Agonistična demokracija i primat političkoga. *Politička misao* 41(1): 11–21
- D'Ancona, Matthew (2017) *Post-truth: The New War on Truth and How to Fight Back*. Ebury Press
- Delingpole, James (2018) DELINGPOLE: Post-Truth Liberals Are the New Maoists... And as Dangerous. *Breitbart.com* 9. rujna.
<https://www.breitbart.com/europe/2018/09/09/delingpole-post-truth-liberals-are-new-maoists-dangerous/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Dullien, Sebastian i Shapiro, Jeremy (2017) How to avoid a post-truth world. *Ecfr.eu* 16. siječnja. https://www.ecfr.eu/article/commentary_how_to_avoid_a_post_truth_world (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Flinders, Matthew (2016) Post-truth, post-political, post-democracy: the tragedy of the UK's referendum on the European Union. *Blog.oup.com* 3. srpnja.
<https://blog.oup.com/2016/07/post-political-democracy-uk-referendum/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)

- Freedland, Jonathan (2018) The great divide of our times is not left v right, but true v false. *Theguardian.com* 20. travnja.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/apr/20/trump-us-syria-truth-tribal-robert-mueller-white-helmets-factse> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Funke, Daniel (2019) A guide to anti-misinformation actions around the world. *Poynter.org* 8. siječnja. <https://www.poynter.org/fact-checking/2019/a-guide-to-anti-misinformation-actions-around-the-world/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Garber, Megan (2017) Wonder Woman, Heroine of the Post-Truth Age. *Theatlantic.com* 1. lipnja. <https://www.theatlantic.com/entertainment/archive/2017/06/wonder-woman-heroine-of-the-post-truth-age/528780/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Gertz, Bill (2018) NATO on fake news and post-truth. *Washingtontimes.com*. 19. rujna. <https://www.washingtontimes.com/news/2018/sep/19/nato-on-fake-news-and-post-truth/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Gibson, Timothy (2018) The Post-Truth Double-Helix: Reflexivity and Mistrust in Local Politics. *International Journal of Communication* 12: 3167–3185
- Gray, John (2000) *Two faces of liberalism*. New York: The New Press
- Gray, John (2017) Post Truth by Matthew D’Ancona and Post-Truth by Evan Davis review – is this really a new era of politics? *Theguardian.com* 19. svibnja. <https://www.theguardian.com/books/2017/may/19/post-truth-matthew-dancona-evan-davis-reviews> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Hanlon, Aaron (2018) Postmodernism didn’t cause Trump. It explains him. *Washingtonpost.com* 31. kolovoza. https://www.washingtonpost.com/outlook/postmodernism-didnt-cause-trump-it-explains-him/2018/08/30/0939f7c4-9b12-11e8-843b-36e177f3081c_story.html?utm_term=.0c8166eb5ebc (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Illing, Sean (2017) "Post-truth is pre-fascism": a Holocaust historian on the Trump era. *Vox.com* 9. ožujka. <https://www.vox.com/conversations/2017/3/9/14838088/donald-trump-fascism-europe-history-totalitarianism-post-truth> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Internetworldstats.com (2018) Internet growth statistics. *Internetworldstats.com*. <https://www.internetworldstats.com/emarketing.htm> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)

- Jager, Siegfried i Maier, Florentine (2015) Analysing discourses and dispositives: a Foucauldian approach to theory and methodology. U: Wodak, Ruth i Meyer, Michael (ur) *Methods of critical discourse studies*. (str. 109-137) London: Sage Publications.
- Kakutani, Michiko (2018) *The Death of Truth*. Tim Duggan Books.
- Keen, Andrew (2018) A safety belt for the Internet. *Washingtonpost.com* 23. travnja. <https://www.washingtonpost.com/news/theworldpost/wp/2018/04/23/silicon-valley/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Krugman, Paul (2018) The Republicans go full authoritarian. *Ips-journal.eu* 20. prosinca. <https://www.ips-journal.eu/regions/north-america/article/show/the-republicans-go-full-authoritarian-3165/?fbclid=IwAR07Z86hIdixfK1MZ4T-UC4kyoGAYnydUqsssGyud-mpgeOdxAFM0Hm7pNA> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Lowe, Josh (2016) Michael Gove: I'm 'Glad' Economic Bodies Don't Back Brexit. *Newsweek.com* 3. lipnja. <https://www.newsweek.com/michael-gove-sky-news-brexit-economics-imf-466365> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Lozada, Carlos (2018) Can truth survive this president? An honest investigation. *Washingtonpost.com* 13. srpnja. https://www.washingtonpost.com/news/book-party/wp/2018/07/13/feature/can-truth-survive-this-president-an-honest-investigation/?utm_term=.57f9e01c572b (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Mantzarlis, Alexios (2016) No, we're not in a 'post-fact' era. *Poynter.org* 21. srpnja. <https://www.poynter.org/fact-checking/2016/no-were-not-in-a-post-fact-era/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Matan, Ana (2014) Pojmovne borbe za demokraciju. U Kursar, Tonči i Matan, Ana (ur.) (2014) *Demokracija u 21. stoljeću?*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti
- McIntyre, Lee (2017) *Post-truth*. MIT Press
- McNair, Brian (2003) *Uvod u političku komunikaciju*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Meier, Klaus et al. (2018) Audience Engagement in a Post-Truth Age. *Digital Journalism* 6(8): 1052-1063
- Mouffe, Chantal (2016) *O političkom*. Zagreb: Politička kultura
- Nimmo, Dan i Combs, James (1992) *Political Pundits*. New York: Praeger.

- Oxforddictionaries.com (2016) Word of the Year 2016 is....
<https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>
 Pristupljeno: 10. siječnja 2019.
- Peters, Michael et al. (2018) *Post-Truth, Fake News: Viral Modernity & Higher Education*.
 Springer
- PHEME.eu (2018) About PHEME. <https://www.pHEME.eu/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Poole, Steven (2017) What's the opposite of post-truth? It's not as simple as "the facts".
Newstatesman.com 18. svibnja.
<https://www.newstatesman.com/culture/books/2017/05/what-s-opposite-post-truth-it-s-not-simple-facts> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Protruthpledge.org (2018) Pro-Truth Pledge. <https://www.protruthpledge.org/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Rand Corporation (2018) Countering Truth Decay - A RAND Initiative to Restore the Role of Facts and Analysis in Public Life. *Rand.org*.
<https://www.rand.org/research/projects/truth-decay.html> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Richards, Chris (2017) Lana Del Rey suddenly sounds like the poet laureate of post-truth.
Washingtonpost.com 25. srpnja. https://www.washingtonpost.com/lifestyle/style/ana-del-rey-suddenly-sounds-like-the-poet-laureate-of-post-truth/2017/07/25/bae1774a-70a7-11e7-8f39-eeb7d3a2d304_story.html (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Roberts, David (2010) Post-truth politics. *Grist.org* 1. travnja. <https://grist.org/article/2010-03-30-post-truth-politics/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Saint-Laurent, Constance de et al. (2017) Collective memory and social sciences in the post-truth era. *Culture & Psychology*, 23(2): 147–155.
- Statista.com (2018) Number of social network users worldwide from 2010 to 2021 (in billions). *Statista.com*. <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Streeck, Wolfgang (2017) The return of the repressed. *New Left Review* 104.

- Sullivan, Margaret (2012) He Said, She Said, and the Truth. *Nytimes.com* 15. rujna.
<https://www.nytimes.com/2012/09/16/public-editor/16pubed.html> (Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Viner, Katherine (2016) How technology disrupted the truth. *Theguardian.com* 12. srpnja.
<https://www.theguardian.com/media/2016/jul/12/how-technology-disrupted-the-truth>
(Pristupljeno: 10. siječnja 2019.)
- Wodak, Ruth i Meyer, Michael (2016) Critical discourse studies: history, agenda, theory and methodology. U: Wodak, Ruth i Meyer, Michael (ur.) (2016) *Methods of Critical Discourse Studies* (str. 1-22). London: Sage Publications.

Analiza diskursa „post-istine“

SAŽETAK

Ovaj rad se bavi analizom i interpretacijom diskursa post-istine, to jest nizom narativa koji okružuju pojam „post-istine“ koji je tijekom 2016. doživio eksploziju u javnoj sferi, inspiriran događajima Brexita i pobjede Donalda Trumpa na američkim izborima za predsjednika. Koristeći pristup kritičke analize diskursa te uvide sociologa Pierrea Bourdieua gradi se okvir za zahvaćanje predmeta, metodološki sklop za identifikaciju, prikupljanje i analizu podataka ali i za njegovo temeljno razumijevanje u kontekstu međuodnosa diskursa i društva. Na temelju internetskog pretraživanja prikupljeno je 377 relevantnih članaka na internetskim news portalima, magazinima, akademskim blogovima itd, od kojih je 185 ušlo u konačnu analizu. Prikupljeni sadržaj je sistematiziran te je diskurzivni sadržaj prikazan dijakronijski i tematski. Uz pomoć političko-teorijskih uvida Johna Graya i Chantal Mouffe te socioloških ideja Pierrea Bourdieua, diskurs post-istine je detaljno interpretiran i analiziran. Zaključuje se kako je diskurs post-istine ofanzivno-defanzivni poduhvat ocrtavanja linija političke i društvene borbe u suvremenom kontekstu. Ključan pojam istine je identificiran kao univerzalna vrijednost koja je ugrožena u sadašnjem trenutku od strane sila populista i demagoga koji su se okoristili nereguliranim medijima interneta i društvenih mreža. Diskurs post-istine poziva na ujedinjenje oko ideala istine, pod vodstvom onih koji imaju najveći uvid u nju – a to su znanstvenici, stručnjaci pa čak i novinari, shvaćeni kao nositelji epistemičkih vrлина. Na kraju, razmatra se budućnost i korisnost pojma post-istine. Iako se on trudi razumjeti društvene promjene suvremenosti, u konačnici je preopterećen svojim političkim zahtjevima. Rad kritizira njegovu vizija depolitizacije, gdje se „epistemički-deprivirani“ neprijatelji diskvalificiraju u moralnom registru, oduzimajući svaku legitimnost njihovim zahtjevima i predstavljanjima, te zahtjeva uvođenje novih institucija kontrole informacija na internetu koje otvaraju vrata arbitrarnoj cenzuri i koncentriraju diskurzivnu moć na temelju nejasnog pojma istine. U zaključku se nudi nekoliko daljnjih smjerova istraživanja koji bi pomogli ne samo dodatno razumjeti diskurzivno-društveni aspekt diskursa post-istine nego i društvene fenomene koji ga inspiriraju.

Ključne riječi: post-istina, kritička analiza diskursa, borba za imenovanje, liberalizam, depolitizacija, istina, Pierre Bourdieu, John Gray, Chantal Mouffe.

„Post-truth“ discourse analysis

SUMMARY

This article deals with analysis and interpretations of „post-truth“ discourse. The term „post-truth“ is surrounded by a set of narratives which came into being during 2016, inspired by the events of Brexit and Donald Trump's presidential election. Using the approach of critical discourse analysis and insights of Pierre Bourdieu a framework for collection and analysis is constructed. Using internet search engines, 377 (of which 185 have been analysed) relevant articles have been collected among news sites, online magazines, academic blogs, etc. This content was systemically categorized and presented in a diachronic and thematic manner. While consulting the political and social theory of John Gray, Chantal Mouffe and Pierre Bourdieu, the „post-truth“ discourse is analysed and interpreted in detail. The „post-truth“ discourse is found to function as an attempt at drawing the lines of political struggle through presenting a particular interpretation of contemporary political and social phenomena. The key term „truth“ is identified in the discourse as an universal value that is currently endangered by populists and demagogues using unregulated media spaces of social networks. The „post-truth“ discourse calls upon unification around the ideal of „truth“ under the leadership of those which have the greatest insight into „truth“ – scientists, experts and even journalists, understood as carriers of epistemic virtue. In the end I discuss the usefulness and future of the term „post-truth“. Even though it attempts to understand and describe contemporary social change, this attempt is burdened by its political demands. I criticise it's depoliticizing vision, where „epistemically-deprived“ enemies are disqualified in moral terms, denying the legitimacy of their demands and representations. The „post-truth“ discourse also demands the creation of new institutions for the purpose of information control on the internet, opening the gates to arbitrary censorship and concentrating discursive power in narrow groups, all based on an unclear idea of „truth“. The conclusion offers avenues for further research which could help to further understand the discursive-social aspect of „post-truth“ as well as the phenomena that inspire it.

Keywords: post-truth, critical discourse analysis, liberalism, depoliticization, truth, Pierre Bourdieu, John Gray, Chantal Mouffe